

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Kač

Socialna izključenost starejših brezposelnih oseb

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Kač

Mentorica: doc. dr. Maša Filipovič Hrast

Socialna izključenost starejših brezposelnih oseb

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

Zahvala

Največja zahvala gre staršem, ki so mi omogočili študij, mi stali ob strani, me spodbujali in mi pomagali.

Zahvaljujem se tudi mentorici dr. Maši Filipovič Hrast za strokovno pomoč in koristne nasvete pri izdelavi diplomskega dela.

Socialna izključenost starejših brezposelnih oseb

Diplomsko delo temelji na povezavi med družbenima problemoma brezposelnosti in socialne izključenosti. Brezposelnost lahko ima za posameznika različne posledice, ki jih raziščem v tem delu. Osredotočim se na populacijo starejših od petdeset let, ki so v preteklosti že bili zaposleni, in raziščem, kako je nanje vplivala izguba zaposlitve. Brezposelnost negativno vpliva predvsem na finančno oziroma materialno področje, posledično pa zaradi tega prihaja do stanovanjske izključenosti, sprememb na področju socialnih stikov in zdravstvenega stanja, kar se vse povezuje s socialno izključenostjo. V diplomskem delu se najprej osredotočim na problem brezposelnosti in pregledam stanje v Sloveniji, pri čemer se posebej omejim na populacijo starejših. Brezposelnost nato povežem s socialno izključenostjo na posameznih področjih. Za pridobitev relevantnih podatkov za empirični del naloge izvedem strukturirane intervjuje z brezposelnimi, starejšimi od petdeset let. Ugotovim, da brezposelnost vpliva vsa raziskana področja, najbolj izpostavljeno je področje financ, močan vpliv pa ima tudi na posameznikovo osebno identiteto, saj pri brezposelnih prihaja do manjše samozavesti in slabše samopodobe. Poleg sprememb na finančnem področju prihaja tudi do sprememb na področju socialnih stikov, saj so ti pri brezposelnih skoraj v vseh primerih precej redkejši.

Ključne besede: brezposelnost, socialna izključenost, revščina, materialna deprivacija, starejše brezposelne osebe.

Social exclusion of older unemployed persons

The thesis is based on the connection between two social issues – unemployment and social exclusion. Unemployment can have different consequences for the individual, which I analyse in this thesis. I focus on the population of persons, older than fifty, who were employed in the past, and analyse, how the loss of employment impacted them. Unemployment has a negative impact particularly in the financial or material field and consequently arise problems in the form of housing exclusion, changes in social contacts and the state of health, which is all being linked with social exclusion. In the thesis I first focus on the issue of unemployment and review the state of it in Slovenia by focusing on the older population. I connect unemployment with social exclusion in individual areas. In order to gain relevant data for the empirical part I carry out structured interviews with unemployed persons, older than fifty. I find that unemployment impacts all the researched areas of life, the most exposed being the field of finances, but it also heavily impacts the individual's personal identity, since it causes lower self-esteem and poorer self-image. In addition to changes in the financial field, significant changes occur in the field of social contacts of the unemployed, since they are much rarer in almost all cases.

Keywords: unemployment, social exclusion, poverty, material deprivation, older unemployed persons.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD	7
2 BREZPOSELNOST	9
2.1 POMEN DELA	9
2.2 OPREDELITEV BREZPOSELNOSTI	9
2.3 VRSTE BREZPOSELNOSTI	10
2.3.1 Prostovoljna brezposelnost	10
2.3.2 Tehnološka brezposelnost	11
2.3.3 Odkrita brezposelnost	11
2.3.4 Prikrita brezposelnost	13
2.4 BREZPOSELNOST V SLOVENIJI	14
3 SOCIALNA IZKLJUČENOST	21
3.1 OPREDELITEV	21
3.2 MERJENJE IN PODROČJA SOCIALNE IZKLJUČENOSTI	22
3.2.1 Revščina	23
3.2.2 Zdravje	24
3.2.3 Materialna deprivacija	26
3.2.4 Osebni stiki	28
3.2.5 Stanovanjska izključenost	30
3.3 SKLEP: POVEZANOST MED BREZPOSELNOSTJO IN SOCIALNO IZKLJUČENOSTJO	32
4 EMPIRIČNI DEL	34
4.1 NAMEN IN CILJI	34
4.2 METODOLOGIJA	34
4.3 UGOTOVITVE	35
4.3.1 Občutki ob izgubi zaposlitve	35
4.3.2 Finance in materialno področje	36
4.3.3 Stanovanjsko področje	39
4.3.4 Stiki in prosti čas	40
4.3.5 Zdravje	41
5 ZAKLJUČEK	42
6 LITERATURA	44

KAZALO SLIK

Slika 2.1: Povprečno število registrirano brezposelnih oseb v obdobju 1987–2012	15
Slika 2.2: Povprečno število registrirano brezposelnih oseb po starostnih razredih v obdobju 2005–2012	16
Slika 2.3: Povprečno število registrirano brezposelnih oseb po spolu v obdobju 2005–2012	18
Slika 2.4: Povprečno število registrirano brezposelnih oseb po trajanju brezposelnosti v obdobju 2005–2012	19
Slika 3.1: Materialna deprivacija po državah, 2011	28
Slika 3.2: Harrisonov model.....	33

KAZALO TABEL

Tabela 2.1: Stopnja anketne brezposelnosti po obdobjih v letih 2011–2013 (v odstotkih)	20
Tabela 2.2: Primerjava stopenj registrirane in anketne brezposelnosti po obdobjih v letu 2012 (v odstotkih)	20
Tabela 4.1: Podatki o intervjuvanih brezposelnih	35

1 UVOD

Delo predstavlja enega izmed glavnih pogojev za posameznikov obstoj. Prinaša osnovna sredstva za življenje in je hkrati glavni vir preživetja (Kavčič 1987). Poleg tega, da zagotavlja denar, ki je osnovno sredstvo za preživetje, ima tudi številne druge pozitivne učinke. Pomembno je recimo za posameznikovo osebno identiteto, saj se ljudje skozi delo identificiramo. Pripomore tudi k ohranjanju socialnih stikov in družbenega okolja, s čimer krepi pozitivne odnose med ljudmi in prispeva k upravljanju socialnega kapitala. Bistveno pa prispeva tudi k dvigu aktivnosti posameznika v življenju, saj je med delom prisiljen uporabljati kot tudi nenehno krepiti svoja znanja, sposobnosti in spretnosti (Giddens 1982).

Delo vpliva na različna področja posameznikovega življenja, zato obstaja večja verjetnost, da v primeru njegove izgube ne bo trpelo le eno, temveč se bodo posledice pokazale na več področjih.

V diplomskem delu obravnavam pojma brezposelnosti in socialne izključenosti. Pri obeh gre za socialna problema, ki sta obenem med seboj tesno povezana, kar pomeni, da lahko posledice enega vodijo v drugega. Različni avtorji različno definirajo brezposelnost in socialno izključenost, kar pomeni, da ne obstaja ena sama definicija; ločimo namreč tudi med različnimi vrstami obeh problemov. Brezposelne osebe navadno občutijo socialno izključenost, kar negativno vpliva na njihove razmere, odnos do družbe, družine, njihovo notranje ravnovesje, predvsem pa osebni razvoj (Rapuš 2005b). Pojma se povezujeta tudi z revščino, ki je lahko relativna ali absolutna. Stanovnik (1997) ugotavlja, da v Sloveniji niso prisotne znatne razlike med revščino in socialno izključenostjo, obstaja pa medsebojna povezanost med obema pojmomoma, saj so ljudje, izključeni iz družbe, praviloma revni, tisti, ki so revni, pa so običajno tudi izključeni. Po Delorsu (v Abrahamson 1995, 125) socialna izključenost vključuje revščino, ta pa ne pokrije socialne izključenosti.

V diplomskem delu najprej predstavim brezposelnost in jo nato povežem s socialno izključenostjo. Osrednje vprašanje, ki ga želim podrobneje raziskati, je, kako se brezposelni soočajo s posledicami, ki so nastopile po izgubi zaposlitve. Analiziram populacijo oseb, starejših od petdeset let, ki so v preteklosti že bile zaposlene. Zanima me predvsem, kakšne posledice ima brezposelnost za njihovo življenje in kakšna je v tem primeru povezava s

socialno izključenostjo – če obstaja, na katerih področjih je najbolj vidna. Zanima me tudi, kaj doživljajo ob izgubi zaposlitve, kako se odzivajo, kakšni so bili prvi občutki in kako s tem shajajo sedaj. Raziščem tudi vpliv brezposelnosti na življenje posameznikov, ali se njihovo družabno življenje spreminja ali ostaja enako, zanima pa me tudi, kakšne so spremembe na finančnem, materialnem, stanovanjskem in zdravstvenem področju.

Diplomska naloga je sestavljena iz teoretičnega in empiričnega dela. V teoretičnem delu izpostavim problema socialne izključenosti in brezposelnosti, v empiričnem delu pa predstavim analizo in ugotovitve intervjujev z brezposelnimi glede njihov stališč, čustev in posledic z ozirom na nastalo stanje po izgubi zaposlitve.

2 BREZPOSELNOST

2.1 POMEN DELA

Za lažje razumevanje brezposelnosti je pomembno izpostaviti pomen dela za človeka. Delo je osrednja človekova dejavnost, ki posameznika krepi in prinaša številne pozitivne učinke in posledice. Je predpogoj naše eksistence; za človeka pomeni neke vrste odvisnost, saj z njim pridobivamo osnovna sredstva za življenje (Kavčič 1987).

Giddens (1982) v svojem delu razpravlja o vidik dela za človeka, kjer poudarja, da je to pomembno, ker krepi posameznikovo osebno identiteto in razširja socialna omrežja, saj se ta na delovnem mestu srečuje s skupinami ljudi in tako ohranja odnose in se vključuje v družbene skupine. Delo dvigne raven posameznikovih aktivnosti. Če ta ostaja doma, obstaja možnost, da postaja zaprt, pasiven, na delovnem mestu pa je prisiljen sodelovati in se vključevati, uporabljati svoja znanja in spretnosti ter se vseskozi znova učiti. Delo tudi povečuje variabilnost posameznika; ta ima v službi možnost početi drugačne stvari kot doma, in strukturira njegov čas, saj natančno določa urnik in razporeja njegov delovni dan. Pomembno pa je tudi predvsem zato, ker zagotavlja dohodek, ki je nujen za preživetje (Giddens 1982).

Ker ima delo za človeka precejšen pomen, lahko ob njegovi izgubi pride do mnogih negativnih posledic, ki se posameznika dotaknejo na različne načine. Nekateri so težji, drugi lažji, odvisno od okoliščin, v katerih posameznik živi, ter od časa brezposelnosti, saj se običajno stopnjujejo s časom.

2.2 OPREDELITEV BREZPOSELNOSTI

Brezposelnost je problem, s katerim se soočajo praktično vse družbe ne glede na čas in kraj, njegova pogostost pa je odvisna od družbenih okoliščin časa, v katerem bivamo. Sodobne debate mu namenjajo vedno več pozornosti, družbe pa stremijo k temu, da ga odpravijo oziroma kar se da omilijo. Številne države izvajajo aktivno politiko zaposlovanja, na kateri je vedno večji poudarek. Prispeva k zmanjševanju brezposelnosti, vendar ta še vedno ostaja problem, ki ga najverjetneje ne bo nikoli mogoče odpraviti v celoti.

Svetlik (1992) definira brezposelnost kot stanje, ko se del pripadnikov neke družbe, ki prebivajo na določenem teritoriju, ne more zaposliti skladno s svojimi fizičnimi in psihičnimi sposobnostmi ter svojo strokovno kvalifikacijo ob običajni plači kljub delovni sposobnosti.

Klasična teorija po Griffithu (2007) opredeljuje brezposelnost kot stanje, ko posameznik ni zaposlen. Število brezposelnih posameznikov na trgu dela predstavlja stopnjo brezposelnosti.

2.3 VRSTE BREZPOSELNOSTI

Brezposelnost lahko razlagamo in definiramo na različne načine, saj obstaja tudi več vrst brezposelnosti. V grobem jo delimo na prostovoljno, tehnološko, odkrito, prikrito in delno brezposelnost, znotraj prikrite pa ločimo posebni vrsti brezposelnosti, in sicer podzaposlenost in latentno brezposelnost. V nadaljevanju natančneje razložim njihov pomen.

2.3.1 Prostovoljna brezposelnost

Prostovoljna brezposelnost je opredeljena kot stanje, ko oseba nima zaposlitve, za kar je kriva sama. Oseba bi plačano zaposlitev namreč lahko imela, vendar jo je zaradi določenih razlogov zavrnila sama zaradi nesprejemljivih pogojev. Ti so recimo oddaljenost od doma ali slabše plačilo. Razlog za prostovoljno brezposelnost je lahko tudi, da se osebe niso pripravljene prekvalificirane, saj so usmerjene v svojo panogo in želijo opravljati le to. Četrti razlog pa je, da ponujena zaposlitev ne ustreza stopnji izobrazbe, ki jo ima brezposelna oseba, in se ji zdi nesmiselno opravljati delo na manj zahtevnem delovnem mestu (Svetlik 1985).

Trg delovne sile deluje v ravnovesju med ponudbo in povpraševanjem, kar pomeni, da obstaja zaposlitev za vse, ki želijo delati. Plače pa so odvisne od razmerja med ponudbo in povpraševanjem na trgu delovne sile. Če je ponudba na trgu višja od povpraševanja, lahko delo dobijo vsi, vendar so plače zato nekoliko nižje. Delavci pa ne želijo delati za nizke plače, s čimer rušijo tržno ravnovesje (Svetlik 1985).

Po Griffithu (2007) se prostovoljna brezposelnost pojavi, ko ljudje niso pripravljene sprejeti določene plače, ki se jim zdi nesprejemljiva, saj imajo določeno mero ponosa in menijo, da si zaslužijo več.

Nekateri avtorji prostovoljno brezposelnost enačijo s frikcijsko, ki jo omenim v nadaljevanju. Ta se pojavlja zaradi menjave zaposlitve, je začasna in pretežno prostovoljna (Hrovatin 2000).

2.3.2 Tehnološka brezposelnost

Tehnološka brezposelnost je razmeroma nov pojav, ki je danes vse bolj pogost. Danes, v času informacijske tehnologije, je človeška delovna sila vse manj potrebna, saj lahko mnogo del nadomestijo visoka tehnologija in računalniki. V preteklosti je bilo v proizvodnji potrebnih zelo veliko človeških rok, danes pa so jih nadomestili stroji in na ta način ljudem »vzeli« delo. Ta pojav imenujemo tehnološka brezposelnost. Stroji in tehnologija so odpravili veliko delovnih mest in posledično pripeljali do problema brezposelnosti, saj so cenejši kot človeška delovna sila. Še vedno prihaja do menjave delovnih mest, tako da so nekatera zaradi nepotrebnosti popolnoma ukinjena, v ospredje pa prihajajo nova, ki se navezujejo na novejšo tehnologijo.

Če staro tehnologijo zamenjamo z novo, se sicer poveča produktivnost dela, vendar se zaradi tega ne ustvarjajo nova delovna mesta. Ker se vedno znova uvajajo nove tehnologije, ta vrsta brezposelnosti postaja trajna (Bagon in drugi 1991).

2.3.3 Odkrita brezposelnost

Ta vrsta brezposelnosti je odvisna od aktualne ponudbe delovne sile oziroma od razmerja med povpraševanjem in ponudbo na trgu delovne sile. Poudariti je treba, da med povpraševanje štejemo le registrirane iskalce zaposlitve, saj ostali niso znani v celoti (Svetlik 1985). Odkrito brezposelnost delimo na:

- frikcijsko brezposelnost,
- brezposelnost zaradi premajhnega povpraševanja,
- strukturno brezposelnost.

Frikcijska brezposelnost je značilna za slabo delujoče trga delovne sile in je po Kalčekovem mnenju posledica heterogenosti delavcev in delovnih mest (Kalček v Svetlik 1985). Heterogenost v tem primeru pomeni, da tako delavci kot delodajalci izbirajo, dokler ne dobijo zelenega. Gre za razmeroma kratkotrajno brezposelnost, ki je na trgu delovne sile precej pogosta, saj so vedno prisotne motnje v njegovem delovanju.

Friksijsko brezposelnost najdemo v vsakem gospodarstvu, ki je na ravni polne zaposlenosti. Posamezniki se zanj odločijo sami na podlagi menjave delovnih mest in ni posledica gospodarskih razmer. Je pa tudi posledica selitve prebivalstva, ki nato išče novo zaposlitev v drugem okolju. Tukaj je še začasna brezposelnost mladih, ki končajo šolanje in še niso našli zaposlitve. Ta vrsta brezposelnosti traja le kratek čas, bodisi med dvema različnima zaposlitvama bodisi pred iskanjem prve zaposlitve po zaključku šolanja, zato je le začasna (Hrovatin 2000).

Samuelson in Nordhaus (2002) friksijsko brezposelnost opredeljujeta kot posledico nenehnega gibanja ljudi med različnimi stopnjami cikla v posameznikovem življenju, nihanja med regijami in službami. Friksijsko brezposelni so pogosto so razumljeni kot prostovoljno brezposelni zaradi menjevanja in iskanja boljše službe.

Naslednja vrsta odkrite brezposelnosti je brezposelnost zaradi premajhnega povpraševanja, ki je zaradi cikličnih nihanj v gospodarstvu lahko le občasna. Do nje pride v času gospodarske krize, ko si država opomore, pa izgine, zato jo imenujemo tudi ciklična brezposelnost. Zmanjšamo jo lahko le s povečanjem potrošnje (Svetlik 1985). Navadno pride do odpuščanj delavcev ob stagnaciji gospodarstva oziroma ob nazadovanju stopnje rasti BDP-ja, zato se zmanjšuje tudi povpraševanje po delovni sili, torej nastaja zaradi gospodarskih ciklov (Hrovatin 2002).

Opredelevitev strukturne brezposelnosti je problematična, saj jo je težko povsem ločiti od friksijske in ciklične. Za razliko od njih je strukturna brezposelnost dolgotrajnejša in pokrita z neustreznimi prostimi delovnimi mesti (Svetlik 1985).

Strukturna brezposelnost je posledica neenakosti med ponudbo in povpraševanjem po delovni sili, ki pa je za razliko od friksijske brezposelnosti posledica gospodarskega razvoja, saj nekatere panoge rastejo hitreje, medtem ko se druge ukinjajo in nazadujejo. Za strukturno brezposelnost je značilna težja prilagodljivost novostim na trgu delovne sile, kar še posebej velja za starejše (Hrovatin 2000).

Pri mladih pride do strukturne brezposelnosti zaradi nezmožnosti sledenja sistemu rednega izobraževanja in spremembam strukturne proizvodnje. Problem je v tem, da nimajo dovolj ustreznih delovnih izkušenj (Rapuš Pavel 2005a).

2.3.4 Prikrita brezposelnost

Glavni razlog, da se je začelo govoriti o prikriti brezposelnosti, je, da odkrita še vedno ne zajema vseh oblik in se še vedno najdejo določene skupine, ki jih ne moremo uvrstiti med odkrito brezposelne (Svetlik 1985).

V to kategorijo sodita podzaposlenost in latentna brezposelnost. Svetlik podzaposlene oziroma delno zaposlene definira kot osebe, »ki so sicer zaposlene ali samozaposlene, vendar bi želele delati več ali na zanje bolj primernih delovnih mestih. Te osebe se ne morejo registrirati kot brezposelne osebe, da bi jih tako šteli v odkrito brezposelnost« (Svetlik 1985, 39).

Ignjatovič v tem primeru izpostavlja delavce, ki opravljajo dela s skrajšanim delovnim časom, večinoma prostovoljno, zato se tudi ne morejo registrirati, saj že imajo zaposlitev (Ignjatovič 2002).

Latentno brezposelne osebe pa so tiste, ki niso nikjer zaposlene, njihova brezposelnost ni registrirana, pa tudi same ne iščejo zaposlitve, pripravljene pa so se takoj zaposliti pod določenimi pogoji (Svetlik 1985).

Najbolj očiten primer prikrite brezposelnosti so tako imenovani apatični delavci, ki zaposlitve ne iščejo zaradi takšnih ali drugačnih razlogov. V največ primerih gre za to, da so za iskanje zaposlitve porabili že veliko časa, denarja in energije ter zaradi neuspeha pri tem obupali. Njihova brezposelnost ni registrirana (Svetlik 1985). Značilen primer za to kategorijo pa je tudi študentsko delo.

Osebe, ki se štejejo za prikrito brezposelne, sicer tudi lahko imajo zaposlitev, vendar ta traja le nekaj ur dnevno in ne prispeva k BDP-ju. Ta vrsta je sicer precej redka, o njej pa lahko sklepamo le po ocenah (Hrovatin 2002).

Ti ljudje so lahko precej sposobni, vendar zaradi neuspeha pri iskanju zaposlitve izgubijo voljo do dela, v mnogih primerih pa tudi samozavest. Zase menijo, da niso sposobni, in si tako ustvarjajo negativno samopodobo, pozneje lahko postanejo celo apatični in ker menijo, da so slabi, v prihodnje raje ne poskušajo, čeprav si zaposlitev želijo.

2.4 BREZPOSELNOST V SLOVENIJI

Slovenija se prav tako kot večina ostalih članic Evropske unije sooča s problemom brezposelnosti. Na trgu delovne sile v Sloveniji so se skozi desetletja dogajale mnoge spremembe. Pravzaprav se je o problemu brezposelnosti opazno začelo govoriti šele po letu 1990, ko je ta v treh letih skoraj iz nič prerasla na 14 % (Kuzmin 1994).

Poznamo dve različni merjenji brezposelnosti, anketno brezposelnost in brezposelnost, ki jo meri Zavod RS za zaposlovanje. Najprej obravnavamo anketno brezposelnost, ki jo merimo z anketiranjem delovne sile, kjer gre za uradno anketiranje gospodinjstev v Sloveniji. Če jo želimo definirati, moramo najprej definirati delovno aktivnost. Po definiciji Mednarodne organizacije za delo (angl. *International Labour Organization* – ILO) so delovno aktivne osebe, »ki so v referenčnem tednu (od ponedeljka do nedelje) pred anketiranjem opravile kakršno koli delo za plačilo (denarno ali nedenarno) ali dobiček, in osebe, ki so sicer zaposlene ali samozaposlene, a so bile v poročevalskem tednu odsotne z dela. Med delovno aktivno prebivalstvo štejemo tudi zaposlene osebe, ki so začasni ali trajni presežki, pomagajoče družinske člane in osebe na porodniškem dopustu« (Statistični urad Republike Slovenije 2003). Med brezposelne osebe po definiciji iste organizacije štejemo osebe, »ki v poročevalskem tednu niso bile zaposlene ali samozaposlene in niso opravile nikakršnega dela za plačilo ter:

- so v zadnjih štirih tednih aktivno iskale delo in bi ga bile takoj (v dveh tednih) pripravljene sprejeti, če bi ga našle, ali
- so že našle delo in ga bodo začele opravljati v času po poročevalskem tednu.«

Drugi način merjenja brezposelnosti pa je registrirana brezposelnost, ki vključuje »osebe, ki so prijavljene na Zavodu RS za zaposlovanje in ki ustrezajo vsem merilom brezposelnosti, določenih s strani Zavoda RS za zaposlovanje« (SURs 2013a).

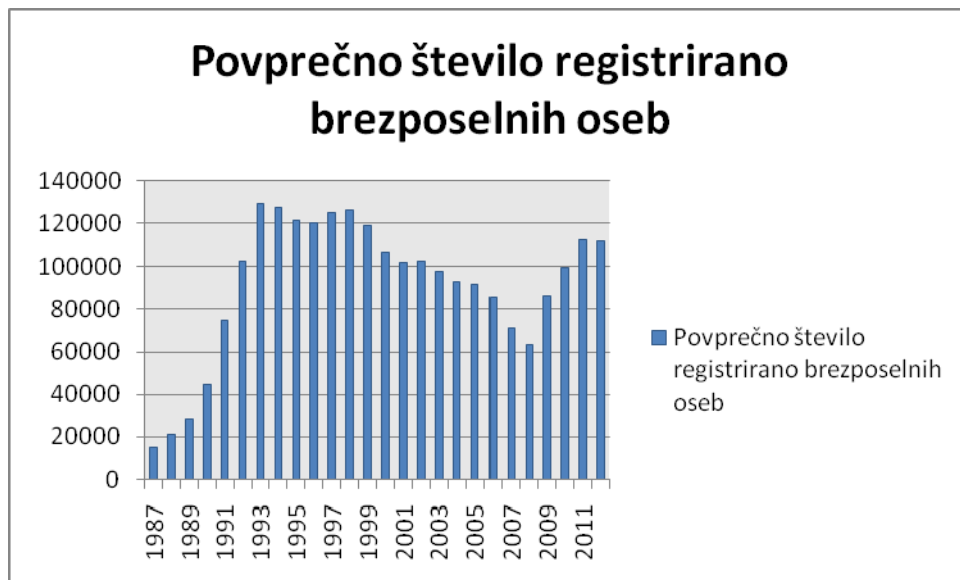
Te podatke mesečno beleži Zavod RS za zaposlovanje in po tej definiciji je iskalec zaposlitve registrirana brezposelna oseba, če (Statistični letopis RS 2007):

- nima redne zaposlitve ali samozaposlitve, če ni lastnik ali solastnik poslujočega poslovnega subjekta ali če ni lastnik ali uporabnik nepremičnin, s katerimi se lahko preživlja;

- je sposoben in voljan delati ter je pripravljen sprejeti zaposlitev, primerno njegovi strokovni izobrazbi oziroma z delom pridobljeni delovni zmožnosti;
- se zaradi iskanja zaposlitve prijavi na pristojnem uradu za delo Zavoda RS za zaposlovanje.

Po podatkih Zavoda RS za zaposlovanje je brezposelnost od leta 1987 do danes precej narasla. Medtem ko je bilo leta 1987 17.826 brezposelnih oseb, jih je bilo aprila 2013 registriranih kar 121.332. Brezposelnost je od leta 1987 do leta 1998 strmo naraščala in svoj vrh dosegla leta 1993, ko je bilo brezposelnih kar 137.142, nato se je začela počasi zmanjševati vse do leta 2009, ko se je pričela ponovno postopoma zviševati (ZRSZ 2013a).

Slika 2.1: Povprečno število registrirano brezposelnih oseb v obdobju 1987–2012

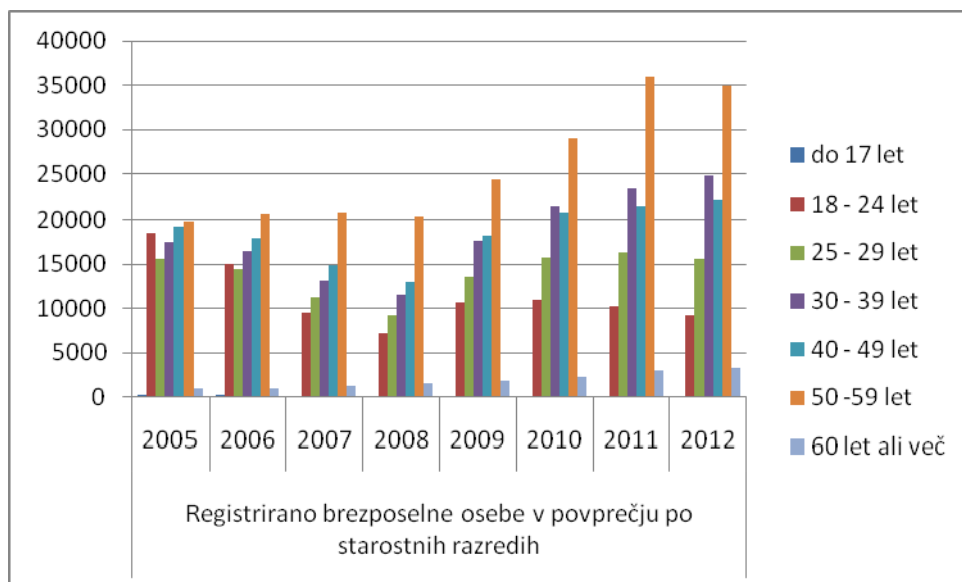
Vir: ZRSZ (2013a).

V nadaljevanju analiziram podatke registrirane brezposelnosti v Sloveniji po starostnih razredih, spolu in trajanju brezposelnosti.

V začetku devetdesetih, ko je brezposelnost začela naraščati, je šlo najprej za približno enak delež starejših kot mlajših, kasneje pa se je začelo število starejših povečevati. Presežek starejših delavcev je bil predvsem posledica zapiranja podjetij, ki so šla v stečaj. Med leti 1993 in 1999 se je delež brezposelnih med 40. in 50. letom povečal za več kot 2.000, delež starejših od 50 let pa za kar 16.000. Leta 1999 sta ti dve starostni kategoriji predstavljali kar 50,5 % vseh brezposelnih (Svetlik in drugi 2002).

Po podatkih iz leta 2013 je brezposelnih v skupini od 50 do 59 let čez 30.000, v začetku leta se je številka gibala celo okoli 40.000, iz meseca v mesec pa se nekoliko zmanjšuje. V skupini starejših od 60 let pa so številke nižje, gibljejo se okoli 3.000 (ZRSZ 2013c).

Slika 2.2: Povprečno število registrirano brezposelnih oseb po starostnih razredih v obdobju 2005–2012

Vir: ZRSZ (2013b).

Slovenija spada med države članice Evropske unije, ki imajo najnižji odstotek zaposlenih starejših. Kajzerjeva (2007) meni, da sta za to krivi predvsem visoka strukturna brezposelnost in zgodnja upokojitvev.

Za starejše brezposelne je značilna njihova nižja izobrazba, ki je poleg starosti razlog, da jih delodajalci ne izberejo. Danes so običajno bolj zaželeni delavci s srednjo in višjo izobrazbo, saj lahko poleg opravljanja več specifičnih funkcij prispevajo tudi k izboljšanju sistema. Starejši pa se ne odločijo za nadaljnje izobraževanje, saj se mnogi ne počutijo več sposobne, s tem pa so njihove možnosti za zaposlitev vse manjše. Medtem ko iščejo zaposlitev, se vseskozi starajo in so zato še manj primerni, kar pa jim jemlje voljo in motivacijo. Ker niso zaposleni, se počutijo potisnjene na rob, vse to pa pripelje do prej omenjenih težav, ki so v prvi vrsti finančne, posledično pa tudi socialne in psihične, kar pripelje do socialne izključenosti. Starejši brezposelni se najtežje soočajo z izgubo zaposlitve, saj imajo precej bolj omejene možnosti za ponovno zaposlitev kot mlajši. To za njih pogosto predstavlja trajno

brezposelnost, saj so prvič težje zaposljiva skupina, drugič pa tudi sami niso več pripravljene sprejeti vsakršnega dela (Svetlik in drugi 2002).

Za starejše obstaja večja možnost, da padejo v skupino dolgotrajno brezposelnih, kot za mlajše, zaposlitev pa najdejo težje kot ostali del prebivalstva, saj so deležni raznih negativnih stereotipov o starejših delavcih s strani delodajalcev, vključno z diskriminacijo pri postopkih zaposlovanja, večjih tveganjih ter zastarelosti pri spretnosti starejših delavcev (European Commission 2012). Veljajo tudi za manj prilagodljive, manj ambiciozne in tudi manj motivirane za delo, manj pripravljene pa so tudi sprejemati nova znanja kakor mlajši (ZRSZ 2010).

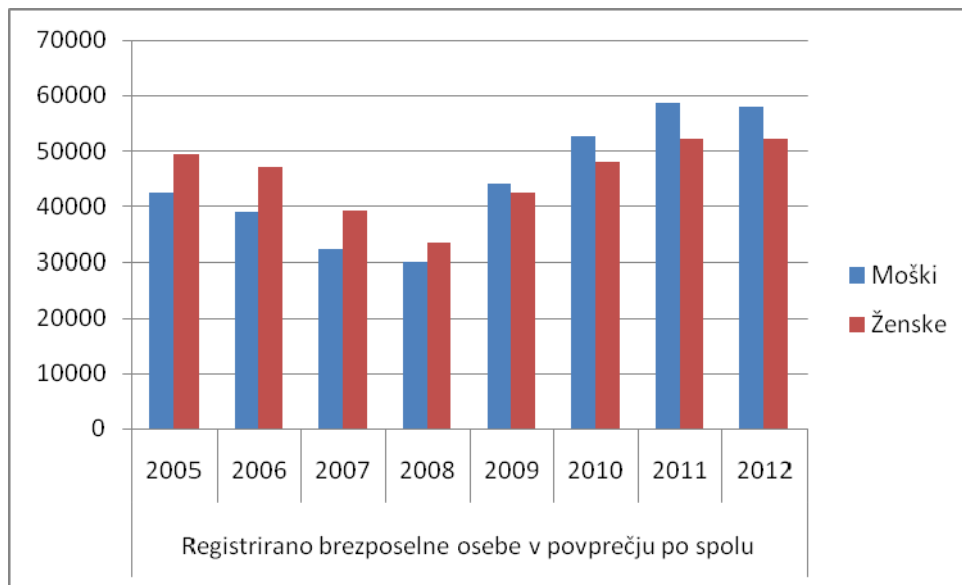
Po podatkih Congressional Research Service je bilo leta 2013 število mlajših brezposelnih sicer višje kot starejših, vendar pa je bil delež brezposelnih, kjer brezposelnost traja dve leti ali več, višji pri starejših¹ (Mayer 2014).

Brezposelnost po spolu se med leti spreminja, in sicer je bil leta 2005 in 2006 med registriranimi brezposelnimi večji delež žensk, leta 2007 pa so se začele razlike med deležem zmanjševati tako, da so bili proti koncu leta 2008 že skoraj izenačeni. Februarja 2009 so dosegli največjo izenačenost, naslednji mesec pa je moška brezposelnost že preseгла žensko in je z leti postajala vse višja (ZRSZ 2013b).

---

¹ Po letu 2007 je v Združenih državah Amerike narasla brezposelnost tako pri starejših kot tudi drugih starostnih skupinah. Leta 2011 je kar 55 % starejših brezposelnih aktivno iskalo zaposlitev dlje kot 27 mesecev (GAO 2012).

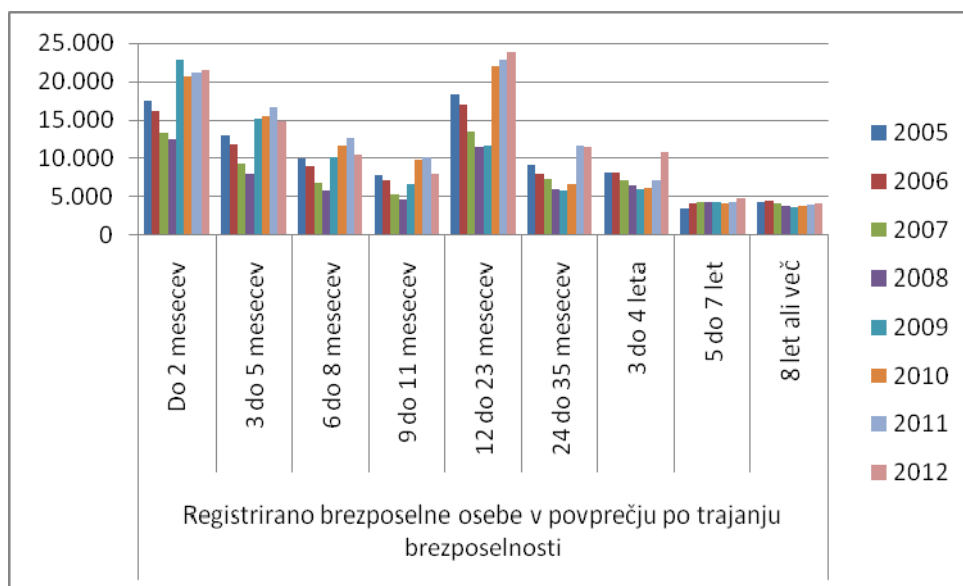
Slika 2.3: Povprečno število registrirano brezposelnih oseb po spolu v obdobju 2005–2012

Vir: ZRSZ (2013b).

Registrirana brezposelnost po podatkih Zavoda RS za zaposlovanje v največ primerih traja v času do dveh mesecev in med 12 do 23 meseci, kar je odvisno od posameznega leta. Primerjam trajanje brezposelnosti med različnimi leti, in sicer med letoma 2005 in 2012. Največ brezposelnosti je bilo zabeležene v zadnjih dveh obravnavanih letih, torej 2011 in 2012. Leta 2012 je bilo v 12 mesecih v povprečju največ brezposelnih po trajanju v skupini od 12 do 23 mesecev, kjer povprečje znaša 23.799, do dveh mesecev pa malo manj, in sicer 21.515. Najmanj jih je zabeleženih v skupini 8 let ali več, saj se brezposelnost zaradi različnih razlogov v večini primerov konča prej, v številnih primerih pa se osebe tudi upokojijo. Skupina dolgotrajno brezposelnih je po definiciji Zavoda RS za zaposlovanje ta, kjer brezposelnost traja več kot 12 mesecev. Ta skupina je tudi težje zaposljiva, saj dlje kot je oseba prijavljena na zavod, manjše so možnosti za zaposlitev. Glavni razlog za to je, da jih delodajalci nočejo zaposlovati zaradi predolge odsotnosti z dela, pri osebah pa se zmanjšuje upanje na novo zaposlitev. Osebe, ki so dlje časa brezposelne, so večinoma nižje izobražene, mladi, ki so zaključili šolanje, starejši ob izgubi zaposlitve in ženske, ki se vračajo s porodniškega dopusta (ZRSZ 2010).

Slika 2.4: Povprečno število registrirano brezposelnih oseb po trajanju brezposelnosti v obdobju 2005–2012

Vir: ZRSZ (2013b).

Med registrirano in anketno brezposelnostjo obstaja velika razlika, glavni razlogi zanjo pa so v (Kajzer 2005, 34):

- velikem obsegu sive ekonomije
- velikem deležu dolgotrajno brezposelnih, ki postanejo pasivni in ne izpolnjujejo merila o aktivnem iskanju zaposlitve za uvrstitev med brezposelne po anketi o delovni sili,
- sorazmerno radodarnem sistemu zavarovanja za primer brezposelnosti.

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije je stopnja anketne brezposelnosti v zadnjih treh letih merjenja nihala. Največji porast je dosegla na začetku leta 2013, konec istega leta pa je že začela počasi padati. Anketno brezposelnost merimo po obdobjih, štirikrat letno, podatki o merjenjih med letoma 2011 in 2013 so povzeti v tabeli 2.1.

Tabela 2.1: Stopnja anketne brezposelnosti po obdobjih v letih 2011–2013 (v odstotkih)

	2011	2012	2013
Januar–marec	8,5	8,6	11,1
April–junij	7,8	8,2	10,3
Julij–september	7,9	9,2	9,4
Oktober–december	8,7	9,6	9,6

Vir: SURS (2013c) in SURS (2014).

Primerjava med anketno in registrirano brezposelnostjo na Statističnem uradu Republike Slovenije kaže, da je stopnja anketne nekoliko nižja od registrirane brezposelnosti. Za primerjavo sem vzela podatke iz leta 2012, kjer je največji razkorak opazen v prvih dveh četrtletjih, nato pa se stanje nekoliko izenači.

Tabela 2.2: Primerjava stopenj registrirane in anketne brezposelnosti po obdobjih v letu 2012 (v odstotkih)

	Anketna brezposelnost	Registrirana brezposelnost
Januar–marec	8,6	12,3
April–junij	8,2	11,6
Julij–september	9,2	11,6
Oktober–december	9,6	12,4

Vir: SURS (2014).

3 SOCIALNA IZKLJUČENOST

3.1 OPREDELITEV

Izvor opredelitve socialne izključenosti sega v sedemdeseta leta 20. stoletja v Francijo. Opredelitev je bila sprva širša in je obsegala celotno družbeno izključenost, ki poleg socialnega, ekonomskega in političnega problema zajemala tudi moralni problem. Zato sta bila kriva pomanjkanje solidarnosti v družbi in trganje družbenih vezi (Hlebec in drugi 2010).

Možnih je več različnih definicij socialne izključenosti, saj vsak avtor, ki se ukvarja s tovrstnim problemom, podaja svojo. Najširša definicija, ki zajema celotno področje, je sicer tudi ena prvih, ki je nastala v okviru projekta »Opazovalnega telesa EU za nacionalne politike boja proti socialni izključenosti« v devetdesetih letih. Room et al. jo definirajo kot »hkratno prikrajšanost na različnih področjih življenja (dohodek, davki in socialna zaščita, potrošnja in zadolženost, izobraževanje, zaposlitev in poklicno usposabljanje, delovne razmere, stanovanja in stanovanjske razmere, zdravje in zdravstvena oskrba, socialno varstvo, sosedska podpora oz. socialne mreže)« in »prikrajšanost možnosti dostopa do glavnih družbenih institucij, prek katerih poteka distribucija različnih možnosti, ki so majhne oziroma podpovprečne« (Room et al. v Hlebec 2010, 15)

Na splošno socialna izključenost pomeni nezmožnost, nesposobnost in deprivacijo na različnih življenjskih področjih. Izključenosti z enega področja lahko sledijo deprivacije na različnih področjih, še posebej omejitve raznih življenjskih priložnosti kot na primer, da je oseba lahko prikrajšana pri zaposlitvenih priložnostih in odobritvi kredita. Vodijo tudi do ekonomske izčrpanosti, v najslabšem primeru pa celo do pomanjkanja hrane in brezdomstva (Sen 2000).

Pojem socialne izključenosti pogosto povezujemo tudi s pojmom revščine, ki sta si med seboj, površno gledano, podobna, mnogi pa ju celo enačijo. Pomembno je, da poznamo razliko med tema dvema pojmomoma, ki je po Roomu (1995) v vidikih gledanja na družbene pojave. Pri revščini so tako v ospredju distribucijski vidiki, kot sta neenakost dostopa do virov in neenakost razporeditve razpoložljivih virov, medtem ko gre pri socialni izključenosti za

relacijske vidike, to pa sta pomanjkanje ekonomske, socialne in politične vključenosti ter otežen dostop do raznih institucij.

Socialna izključenost je posledica različnih dejavnikov. Pogosto so ji izpostavljeni ljudje, ki na različne načine izstopajo iz okolice. Lahko se pojavi pri posameznikih različnih narodnostnih skupnosti in ras, ki se kasneje priselijo na določeno območje, lahko gre za starejše, ki se jim s starostjo zmanjšujejo sposobnosti. Eden izmed takšnih primerov pa so tudi brezposelni, saj so izključeni s trga dela.

Vlemenickx in Berghman (v Mandič 2011, 62) socialno izključenost definirata kot »skupek večdimenzionalnih procesov prikrajšanosti, ki se med seboj povezujejo in krepijo«. Gre za oddaljevanje od socialnega okolja, kar povzroča izolacijo posameznikov iz družbe. Pomeni torej »nezmožnost vključevanja posameznika v glavne družbene sisteme, ki so (Vlemenickx in Berghman v Mandič 2011, 63):

- demokratični in pravni sistem, ki spodbuja civilno integracijo;
- trg dela, ki spodbuja ekonomsko integracijo;
- sistem blaginje, ki spodbuja socialno integracijo;
- družina in skupnost, ki spodbujata medosebno integracijo

3.2 MERJENJE IN PODROČJA SOCIALNE IZKLJUČENOSTI

V primerjavi z revščino je socialna izključenost težje merljiva, saj je težko proučevati vsa njena področja hkrati, zato jo praviloma merimo ločeno. Merljiva in obravnavana pa je na naslednjih področjih, ki so najbolj tipični pokazatelji socialne prikrajšanosti (Filipovič Hrast 2011, 63-64):

- dohodek (stopnja tveganja revščine, neenakost dohodka itd.),
- materialna prikrajšanost (nezmožnost nakupa določenih materialnih dobrin, ki se v družbi obravnavajo kot nujne/običajne za dostojno življenje),
- dostopnost finančnih storitev,
- zaposlenost (stopnja brezposelnosti itd.),
- dostopnost socialnih storitev (varstvo otrok, dolgotrajna oskrba),
- stanovanjske razmere (prenaseljenost, stroški, stanovanjska prikrajšanost) in kakovost okolja,

- izobraževanje (stopnja izobrazbe, pismenost, udeležba v formalnem in neformalnem izobraževanju),
- zdravje (samocenjeno zdravje, dostopnost zdravstvenih storitev, življenjska doba, umrljivost),
- medosebni odnosi.

Vsa področja socialne izključenosti so med seboj tesno povezana in običajno vplivajo drug na drugega. Če se oseba na primer sooča s problemom revščine, je velika verjetnost, da bo deležna posledic tudi na področju zdravstva, stanovanjske problematike, storitev oziroma osebnih stikov. Ni nujno, da trpi na vseh področjih hkrati, skoraj zagotovo pa se sooča z vsaj še enim problemom, ki ga socialna izključenost na enem področju potegne za seboj.

Trbančeva (1996) pravi, da lahko o socialni izključenosti govorimo šele takrat, ko se nakopiči na več področjih hkrati, ko sta posamezniku omejena sodelovanje in vključitev v pomembnih dimenzijah, prek katerih se vključuje v družbo, tako ekonomsko, socialno, civilno ali medosebno. Kadar je oseba izključena zgolj na enem področju, pa ne moremo govoriti o socialni izključenosti.

Room (1993) socialno izključenost omejuje na tri področja, ki zadevajo politiko, ekonomijo in kulturo. Na političnem področju se izključenost kaže skozi omejen dostop do družbene moči in udeležbe pri odločanju o pomembnih političnih vprašanjih. Manjšo moč imajo po navadi družbene manjšine, imigranti in mladoletni. Izključenost na kulturnem področju se kaže v slabši dostopnosti do simbolov in pomenov, kot so na primer norme, vrednote in jezik, kamor uvrščamo družbene manjšine z drugačno kulturno identiteto. Izključenost na ekonomskem področju pa imenujemo tudi socialna izključenost, ki je za naš primer relevantna. Ta se kaže pri dostopu do virov skozi zaposlitev, kjer so izključeni večinoma brezposelni, še posebej tisti, ki ostajajo brez zaposlitve dlje časa.

3.2.1 Revščina

Revščina je najpogosteje obravnavano področje socialne izključenosti, saj je z njo povezana, mnogokrat pa celo enačena. Böhnke (2001) meni, da je pri revščini v ospredju nizek dohodek, nanaša pa se na enakost oziroma neenakost virov, distribucijo virov in minimalen dohodek.

»Je stanje večine v družbi in je posledica izkoriščanja večine s strani manjšine bogatih« (Abrahamson v Trbanc 1996, 292).

Lahko je relativna ali absolutna, pri čemer slednja predstavlja minimum za preživetje. Oseba je pripisana tej skupini, če nima osnovnih minimalnih sredstev za preživljanje. Relativna revščina pa pomeni neenakost med prebivalstvom. Ta revščina je posledica razdelitve dohodka v družbi, ki izhaja predvsem iz neenakosti (Stropnik 1994).

Med najpogostejše razloge za revščino štejemo izgubo dela, pomanjkanje ustreznih ukrepov države blaginje, ki se kaže večinoma v obliki socialne pomoči in delavskega zavarovanja za brezposelne, ter gospodarske, politične in druge neenakosti med ljudmi, ki prav tako sprožajo revščino (Gans v Novak 1994).

Je pa tudi ena hujših posledic brezposelnosti. Po podatkih SURS-a (2013b) so revščini najbolj izpostavljene ravno brezposelne oziroma druge neaktivne osebe. Raziskava iz leta 2012 kaže, da so v tem letu bile najbolj ogrožene vse skupine neaktivnih oseb, razen upokojeni in drugi neaktivni moški, med neaktivnimi osebami pa so najbolj ogroženi brezposelni, kjer jih je kar 46,9 % živel pod pragom revščine. V najboljšem položaju pa so bile delovno aktivne (zaposlene in samozaposlene) osebe ne glede na spol, kljub nizki stopnji pa je še vedno bilo 20 % delovno aktivnih oseb, ki so živele pod pragom revščine (SURS 2013b).

Podobno kaže tudi evropska raziskava Eurobarometer, saj tudi večina držav članic Evropske unije meni, da so skupina ljudi, najbolj izpostavljena pragu revščine, brezposelni, takoj pa ji sledi skupina starejših. Socialna izključenost je potencialna posledica revščine, saj je ključnega pomena za posameznikov pogled na življenje. Revni se tako počutijo zapostavljene v družbi, njihova mera optimizma za prihodnost pa je manjša kot pri drugih skupinah ljudi. V Evropi se najbolj zapostavljene počutijo na Češkem (34 %), takoj za tem v Avstriji in Bolgariji, kjer je delež enak (29 %), najmanj pa na Danskem (7 %) in Švedskem (8 %) (Eurobarometer 2010).

3.2.2 Zdravje

Zdravje je pomembno za kakovost življenja ljudi. Ljudje, ki nimajo problemov s svojim zdravstvenim stanjem, veljajo tudi za uspešnejše na različnih področjih, saj se lažje soočajo z

življenjskimi situacijami kot tisti, ki trpijo za dolgotrajnejšo boleznijo, ki jim omejuje sposobnosti pri njihovem uveljavljanju. Bolezen je v večini primerov pogojena s starostjo, to pa ni pravilo. Starejši ljudje se v povprečju pogosteje soočajo z zdravstvenimi težavami kot mlajši, zato tudi večkrat obiščejo institucije za zdravljenje in tam preživijo dlje časa kot mladi.

V Sloveniji imamo razmeroma slabo urejene zdravstvene storitve. Po ocenah že opravljenih raziskav naša država spada med države z nekoliko slabšim dostopom do zdravstva v kategoriji srednje-vzhodnih evropskih držav (Mandič in Filipovič Hrast 2011).

Področje zdravstva pogosto postaja problem in je ključnega pomena pri socialnem izključevanju ljudi. Dostop do zdravstva je precej slabo urejen in izključuje določene skupine ljudi, razlike pa so predvsem med tistimi, ki so uvrščeni v različne socialne razrede, etničnimi skupinami in geografskimi področji. Nacionalno poročilo o strategijah socialne zaščite in socialnega vključevanja (2008–2010) poroča, da so problemi pri zdravstvu in dolgotrajni oskrbi predvsem v dolgih čakalnih dobah, področje je neenotno urejeno, prisotne pa so tudi razlike v regionalnih območjih glede dostopnosti. V Sloveniji naj bi bil še večji problem kot pri dostopu do splošnega zdravstva dostop do zobozdravstvenih storitev in kliničnih centrov, največja težava pa je zopet v dolgih čakalnih dobah (Hlebec in drugi 2010).

Danes so neenakosti v zdravstvu vse pogostejše. Zaradi hitrega tempa življenja je vse več novih bolezni in stresov, ki v preteklosti niso bili prisotni v tolikšni meri kot danes. Dejstvo je, da ne le starejši, temveč tudi ljudje z nižjo izobrazbo, nižjim prihodkom, slabšo zaposlitvijo oziroma tisti, ki zaposlitve sploh nimajo, umirajo mlajši in se soočajo z večjimi zdravstvenimi težavami kot tisti, ki imajo na področju dela urejene in zadovoljive razmere (Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana 2011).

Brezposelnost pa je dejansko povezana s slabim zdravstvenim stanjem (Klajnšček 1992), saj so okrnjene posameznikove osnovne zmožnosti za produktivno delovanje. Raziskave v ZDA kažejo celo, da je stopnja brezposelnosti neposredno povezana s stopnjo splošne smrtnosti, prav tako tudi smrtnosti dojenčkov, stopnjo smrtnosti zaradi ciroze jeter, kardiovaskularnih bolezni, samomorov in stopnjo napotitev v zapore in psihiatrične bolnišnice (Klajnšček 1992). Nima pa vpliva le na fizično zdravje, ampak so nevarnosti zaradi posledic brezposelnosti izpostavljene tudi različne psihične težave, kot so motnje spanca in koncentracije. Prav tako

pogosto prihaja tudi do izgube samozavesti in samopodobe, katerih posledica pa je lahko depresija. Posamezniki občutijo tudi notranji nemir, nesmisel, izčrpanost in strah pred prihodnostjo, saj je ta zanje nepredvidljiva in neznana (Schober-Brinkann v Barwinski Fah 2005).

Na Inštitutu Roberta Kocha v Berlinu je telefonska raziskava leta 2003 pokazala, da dolgoročno brezposelni, kamor so zajete osebe, ki so brez zaposlitve več kot 12 mesecev, svoje zdravje ocenjujejo kot slabo, poročajo pa tudi o višji frekvenci odkritih bolezni (Weber in drugi 2007).

3.2.3 Materialna deprivacija

Materialna deprivacija je primerljiva z revščino, saj sta pojma med seboj precej povezana. Pojem pomeni prikrajšanost na materialnem področju, kjer lahko gre za pomanjkanje potrebščin oziroma dobrin, ki niso ključnega pomena za življenje, a so vendarle potrebne in postajajo skoraj nujne v vsakem gospodinjstvu.

Socialna izključenost je povezana s pomanjkanjem virov, torej z materialnim položajem posameznika, prav tako pa tudi z njegovimi navadami in vrednotami (Room 1995).

Gre predvsem za izključenost na področju potrošnje, kjer je posameznik prikrajšan glede »dostopa do dobrin in storitev, ki omogočajo vključenost posameznikov v običajne načine življenja, na primer dostopa do trajnejših dobrin, telefona (problem komuniciranja), interneta, rekreacijskih, kulturnih in prostočasnih dejavnosti« (Hlebec in drugi 2010, 21).

Po definiciji Eurostata materialna deprivacija pomeni stanje ekonomske negotovosti, ki pomeni nezmožnost plačevanja nepričakovanih/nepredvidenih stroškov, privoščiti si enotedenske počitnice stran od doma, obrok, ki vključuje meso, kokoš ali ribo vsak drugi dan, primerno toploto v stanovanju, dobrine, kot so pralni stroj, barvni televizor, telefon ali avtomobil, zmožnost plačevanja računov, posojil in najemnin (Eurostat 2013).

Zaposlenost velja za najpomembnejši dejavnik socialne varnosti ljudi in prav tako osnovni vir materialne blaginje. Blaginja pa je odvisna tudi od materialnega položaja, na katerega poleg zaposlenosti vplivajo tudi dohodki, potrošnja in stanovanjske razmere. Kar zadeva materialni

položaj v Sloveniji, velja, da so dohodki dokaj enakomerno porazdeljeni in da večina gospodinjstev shaja skozi mesec s svojimi mesečimi dohodki in si poleg tega lahko privoščijo krajše počitnice, uravnoteženo prehrano, mnogi pa tudi nepričakovane izdatke. Leta 2010 je bilo kakor koli materialno prikrajšanih 15 % ljudi. V skoraj vseh gospodinjstvih so imeli pomembno tehniko, kot so hladilnik, pralni stroj in barvna televizija. Celotno več kot 90 % gospodinjstev je imelo mobilni telefon, danes pa se zvišuje tudi število prenosnih računalnikov, pomivalnih in sušilnih strojev (SURS 2012).

Stropnikova in drugi (Stropnik 2010) so v svoji raziskavi »Revščina in materialna deprivacija starejšega prebivalstva« ugotovili, da v Sloveniji, kar se tiče materialne deprivacije, ni večjih razlik med mladimi in starejšimi, razlik pa ni niti med starostnimi skupinami starejših. Pri odplačevanju obrokov oziroma posojil je pri starejših manj zamudnikov kot pri mlajših. Za to sta možna dva razloga, in sicer so starejši morda bolj disciplinirani plačniki ali pa ne najemajo posojil v primeru, ko niso prepričani, ali jih bodo sposobni plačevati. Enako je pri plačevanju komunalnih storitev in elektrike.

Eurostat je materialno deprivacijo brezposelnih v Sloveniji meril v letih od 2005 do 2012. Po njegovih podatkih je bila najvišja leta 2008, ko je znašala 9,2 %. Najnižja je bila v prvih treh letih merjenja, ko je bila 7,3 %, po zadnjih podatkih leta 2012 pa je bil delež 9 %. Za primerjavo je povprečje držav članic Evropske unije istega leta znašalo 12,6 %, med vsemi državami pa se ji najbolj približa Belgija z 9,1 % (Eurostat 2014).

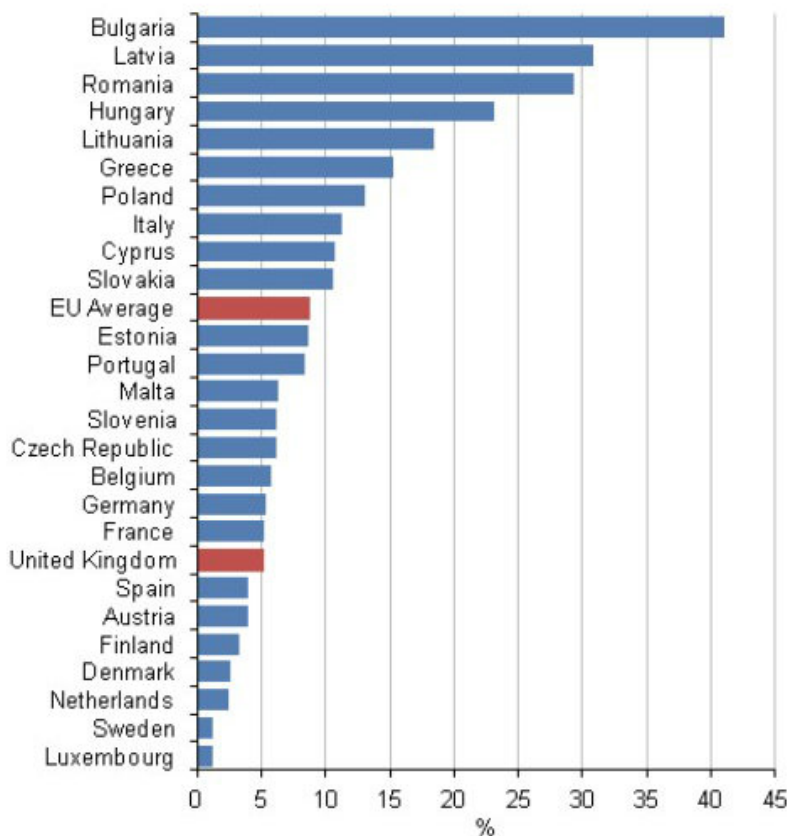
Izključeni so lahko tudi s področja porabe oziroma potrošništva, dober primer za to je telefon, saj se tisti, ki si ga ne morejo privoščiti, tudi težje vključujejo in udeležujejo v družbi, saj telefon uporablja pretežni del družbe. Prav tako pa osebe ne morejo navezovati stikov in biti povabljeni k morebitnemu razgovoru za službo (Atkinson 1998).

Tu pa so tudi prevozna sredstva, ki postajajo v vsakdanjem življenju vedno bolj pomembna in nujna, na primer za vožnjo v službo in domov, do trgovine in ostalih opravkov. V primeru brezposelnosti in materialne prikrajšanosti so posamezniki lahko omejeni tudi tukaj. Prav tako si težko privoščijo počitnice, oblačila, obutev, obisk prostočasnih aktivnosti, kina, gledališč in ostalih kulturnih prireditev, ukvarjanje s športno dejavnostjo in obisk tekem. Vse to lahko ima vpliv tudi na njihovo samozavest in samopodobo, saj se ljudje danes vse bolj identificirajo skozi materialne dobrine.

Po ugotovitvah raziskave »Kakovost življenja v Evropi: socialne neenakosti« (2013), ki jo je izvedla Evropska fundacija za izboljšanje življenjskih in delovnih razmer, se je delež prebivalstva v Evropski uniji, ki je bil materialno prikrajšan, med letoma 2007 in 2011 še povečal, še posebej pri osebah z omejitvami, kjer so vključeni tudi dolgotrajno brezposelni in ljudje v starostni skupini od 50 do 64 let.

Slika 3.1 prikazuje materialne deprivacije po državah po raziskavi Eurostata leta 2011. Bolgarija ima najvišjo deprivacijo, na zadnjem mestu, z najnižjo, pa je Luksemburg. Slovenija se uvršča nekje na sredino, deprivacija v naši državi pa je nižja od povprečja Evropske unije.

Slika 3.1: Materialna deprivacija po državah, 2011

Vir: Eurostat (2013).

3.2.4 Osebni stiki

Ljudje smo socialna bitja in v življenju iščemo bližino ter stik z drugimi ljudmi, kar je pomembno za življenje in uspešno kariero posameznika. Običajno stike navezujemo v soseski, na delovnem mestu, v šoli in v ustanovah, kamor pogosteje zahajamo. Ljudje, ki v

življenju niso aktivni, se ne šolajo oziroma ne hodijo v službo, se pogosto soočajo s pomanjkanjem družbe in osebnih stikov z ljudmi.

Pomemben vidik socialne vključenosti v okolje je pogostost socialnih stikov, ki so pomembni tudi za zmanjševanje socialne izključenosti na drugih področjih življenja, kot so finance, zdravstveno področje in podobno (Hlebec in drugi 2010). Dosedanje raziskave kažejo, da so starejši kategorija ljudi, pri katerih osebni stiki niso tako pogosti kot pri mladih. Sicer so redko kdaj socialno izolirani, saj imajo močne vezi z družino, drugam pa zahajajo manj kot ostale starostne kategorije. Slovenija velja za državo s precej visoko povezanostjo med družinskimi člani, saj jo krepi velika geografska bližina (Hlebec in drugi 2010).

Za starejše ljudi je značilno, da so bolj osamljeni od mlajših, kar Pečjak (2007) razlaga po dveh teorijah. Prva je, da jih izolira družba s svojim izključevanjem in diskriminiranjem, po drugi strani pa se izključijo sami, saj se družba skozi leta tako spremeni, da se v njej ne znajdejo in ne najdejo več.

Še posebej je manj socialnih stikov značilnih za ljudi, ki ne odhajajo pogosto od doma, kar velja za brezposelne, prav tako pa tudi za starejše, vdovce in vdove, starejše brez otrok in enostarševske družine (Hlebec in drugi 2010).

Osebe, ki so nekaj časa brezposelne, se počutijo močno izključene iz družbe, to pa negativno vpliva na njihov odnos do družbe, na družinske odnose, prav tako pa posledično trpita tudi njihov osebni razvoj in notranje ravnotežje. Povzroča nekakšen moralni propad brezposelnih oseb, ki so sicer zmožne za delo in želijo delati, vendar zaradi takšnih in drugačnih okoliščin ostajajo brez zaposlitve (Bubnov-Škoberne 1997).

Velik vpliv na posameznika in njegovo iskanje oziroma ohranjanje zaposlitve pa ima tudi socialni kapital, od katerega je v veliki meri odvisno njegovo udejstvovanje in ustvarjanje na različnih področjih. Bourdieu (1986) trdi, da je ta vezan na mrežo odnosov, ki jo ohranjajo trajni odnosi med posamezniki in družbenimi skupinami. Gre za vzajemno poznanstvo, spoznanje oziroma članstvo v skupinah, ki ljudem zagotavlja podporo in jim omogoča zaupanje. Količina kapitala je odvisna od velikosti mrež in skupin, v katerih posameznik sodeluje.

Pri iskanju zaposlitve so socialni stiki in vezi precej pomembni, saj ljudje z večjo količino poznanstev lažje pridobijo boljša delovna mesta, saj so ti glavni vir informacij, ki so relevantne pri grajenju kariere in uspešnosti (Faganelj 2005). V primeru, da se brezposelni osebi zmanjša socialna mreža vez in poznanstev, lahko to dolgoročno vpliva tudi na njeno nadaljnjo kariero, saj se ji s tem lahko zmanjša dotok do pomembnih informacij glede novih delovnih mest, kar pomeni, da se njena potencialna ponovna zaposlitev odmika.

Brezposelnost je poleg tega, da predstavlja resen ekonomski in socialni problem, pogosto razlog tudi za socialne motnje (Cink 2007). Za posameznika izguba zaposlitve sprva pomeni šok, kasneje pa temu sledijo resna psihična, lahko tudi fizična stanja, ki se poleg izgube samospoštovanja in samopodobe kažejo prav tako v kakovosti socialnih odnosov tako v družini kot tudi v širšem družbenem okolju (Bratina 1992).

3.2.5 Stanovanjska izključenost

Štiri glavne funkcije stanovanja so, »da daje zavetišče pred naravnimi nepravilnostmi, zagotavlja zasebnost v odnosu do tretjih oseb, dovoljuje uporabo neke lokacije in pomeni naložbo« (Smith 1971 v Mandič 2006). Danes se vloga naložbene funkcije postavlja pred zavetiščno funkcijo. Stanovanje je torej bilo v preteklosti pomembno za zadovoljevanje stanovanjskih potreb, s tranzicijo pa je vedno večji pomen pričelo dobivati vprašanje premoženja. Sodi med človekove osnovne potrebe, vendar je njegov pravi pomen precej težko opredeliti. Lahko ga opredelimo kot dobrino in tudi kot storitev. V prvem primeru gre za stanovanje kot del stanovanjskega sklada, v drugem pa za njegovo uporabo in najem (Mandič 2006).

Pravica do stanovanja je ena izmed temeljnih človekovih pravic kot tudi primerno, cenovno dosegljivo in dostopno stanovanje (Mandič 1999).

Stanovanje je bistveni del kakovosti bivanja in življenja ter blaginje prebivalstva (Mandič 2006), kaže pa tudi, kakšen je njegov osebni standard, zato je za posameznika precej pomembno, v kakšnem okolju biva. Kakovost stanovanja, ki je pogosto opredeljena tudi kot stanovanjske razmere ali standard, pa poimenuje fizične lastnosti stanovanja, ki ga opisujejo kot trdno, grajeno strukturo, katere prvotna, osnovna in tudi najpomembnejša funkcija je stanovanje kot zavetišče oziroma zavetje pred naravnimi nepravilnostmi (Mandič 1996).

Mandičeva (1996) stanovanjski standard opiše s kazalniki stanovanjskih razmer, ki so v prvi vrsti osnovna stanovanjska oprema (kuhinja, kopalnica/tuš, stranišče, ogrevanje, elektrika, vodovod in kanalizacija), ter velikost stanovanja, ki se meri glede na povprečno površino na stanovanje kot tudi na osebo.

Raziskave so pokazale, da se pomen stanovanja razlikuje glede na starost posameznikov, in sicer z leti se povečuje pomen, ki ga ljudje pripisujejo stanovanju, saj za njih predstavlja najpomembnejšo premoženje in varnost. Starejši poleg pozitivnih plati vidijo tudi negativne, in sicer finančno breme. Pozitivne plati pa so, da se čutijo varne v prostoru, iz katerega jih nihče ne more vreči, mnogi vidijo v tem tudi možnost kasnejše prodaje, drugi pa vidijo visoke stroške vzdrževanja, še posebej ogrevanja (Mandič 2011).

Pri socialni izključenosti je pogosto poudarjen tudi problem dostopnosti do stanovanj, za katerega je v Sloveniji slabo poskrbljeno. Starejši so na splošno starostna kategorija, ki so si skozi življenje že pridobili stanovanje, zato so tu prikrajšani predvsem mlajši, najdejo pa se tudi izjeme pri starejših. Običajno imajo starejši že urejene stanovanjske razmere, torej imajo v lasti stanovanje, povprečna stanovanjska površina, ki si jo lastijo, je večja kot pri mlajših (Hlebec in drugi 2010).

Brezposelni so skupina ljudi, ki so huje izpostavljeni stanovanjski problematiki, saj nekateri nimajo dohodkov ali pa so ti prenizki za plačevanje stroškov, ki nastajajo v stanovanju. Kredita v primeru brezposelnosti ne morejo dobiti, prav tako pa jim primanjkuje sredstev za plačevanje. Problem lahko nastopi tako pri mlajših kot tudi pri starejših, vendar na različnih način. Starejši navadno sicer že imajo lastno oziroma najemniško stanovanje, zato pa morajo plačevati visoke stroške bivanja, mnogi tudi najemnine, ki jih v primeru brezposelnosti težje pokrivajo. Pri mlajših, če ne upoštevamo izjem, običajno tega še ni, vendar mnogi prehajajo v fazo osamosvojitve, kjer si želijo lastnega stanovanja oziroma iti na svoje, pa jim to zaradi brezposelnosti predstavlja oviro.

3.3 SKLEP: POVEZANOST MED BREZPOSELNOSTJO IN SOCIALNO IZKLJUČENOSTJO

Brezposelnost in socialna izključenost sta med seboj močno povezana pojma, zato lahko posledice izgube zaposlitve pripeljejo do socialne izključenosti na različnih področjih posameznikovega življenja.

Brezposelnost s sociološkega vidika tako za družbo kot tudi za posameznika predstavlja problem, pred katerim mnogi raje bežijo, kot da bi se z njim soočili. Posledice so lahko pri mlajših drugačne kot pri starejših, v večini primerov pa se skozi čas stopnjujejo. Dlje kot je oseba brez stalne zaposlitve, do hujših posledic jo to lahko pripelje. Po navadi obravnavamo posledice dolgotrajne brezposelnosti, saj so kratkotrajne posledice v večini primerov zanemarljive in ne moremo o njih sploševati.

Posameznik se ob izgubi zaposlitve dejansko počuti manjvrednega in izključenega, saj je s tem povezan tudi občutek nezmožnosti pridobitve nove zaposlitve, kar pripelje do izgube samospoštovanja in samopodobe (ZRSZ 2010).

Značilno je, da je pri tistih, ki so bili zaposleni na višjih položajih, večji udarec za njihovo samospoštovanje, ta pa se zniža pri vseh, in sicer je raven znižanja odvisna od trajanja brezposelnosti. Samospoštovanje negativno vpliva na doživljanje samega sebe, pri tem posameznik potrebuje čustveno oporo, ki pogosto vodi v odvisnost, kasneje pa lahko preide v hujša stanja, kot so zaskrbljenost, tesnoba, depresija (Madonia 1983).

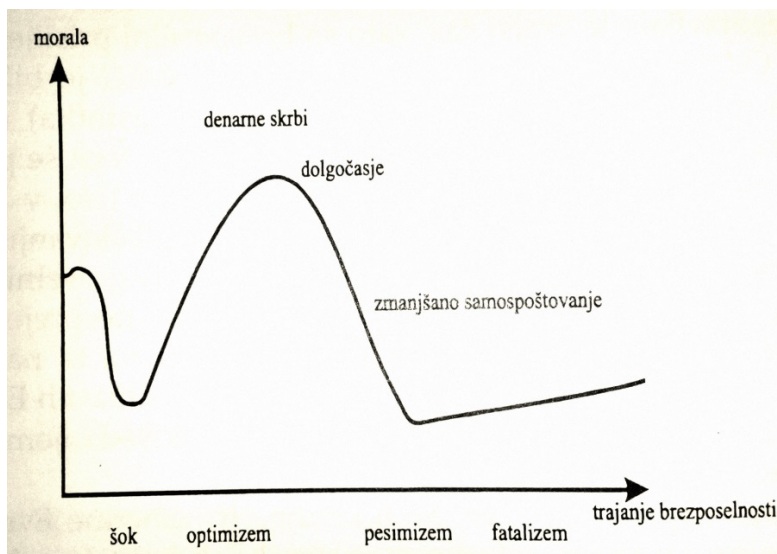
Fagin in Little (v Haralambos in Holborn 2001) sta se ukvarjala s posledicami brezposelnosti in sta med drugim poudarila, da delo posameznika zaveže k redni aktivnosti, ki jo v primeru brezposelnosti izgubi, posamezniki pa izgubijo tudi zmožnost strukturiranja psihološkega časa. Izpostavljata pa tudi, kako se posameznik odziva na brezposelnost, in sicer gre za duševni pretres, zanikanje in optimizem, situaciji brezposelnosti se želi izogniti, doživi stisko ob iskanju nove zaposlitve, nato pa se vda v usodo in prilagodi situaciji.

Brezposelnost je najboljše predstavljena s Harrisonovim modelom, ki predstavlja najprej šok in krivico ob izgubi zaposlitve, s katero se sooča posameznik. Nato sledi obdobje optimizma, ko prične ponovno iskati zaposlitev, s svojim trenutnim stanjem pa se sprijazni. Če še vedno ne

najde zaposlitve, tej fazi sledi pesimizem. Posameznik se počuti manjvrednega in išče svoje pomanjkljivosti, dvomi vase, prične izgubljati na samozavesti, počasi se pojavijo finančne težave, težave v družini, vedno bolj se zapira in se izogiba družbenim stikom, razvije pa tudi negativen odnos do delodajalcev. Zadnja faza je fatalizem, kjer se posameznik vda v svojo usodo in postane apatičen. Značilno je, da v tej fazi praviloma ne išče več zaposlitve (Svetlik in drugi 2002).

Slika 3.2: Harrisonov model

Vir: Svetlik in drugi (2002).

Brezposelnost predstavlja osrednje vprašanje plačanega dela v današnjih družbah, ima pa katastrofalne posledice tako za posameznika kot za njegovo gospodinjstvo, prav tako pa tudi za družbo. Posledice brezposelnosti pa niso za vse ljudi enake in nanje ne vplivajo na enak način. Običajno se razlikujejo glede na razred, v katerega je posameznik uvrščen, in sicer je značilno, da srednji razred doživlja večji propad statusa kot delovni razred. Delovni razred, še posebej mlajši delovni razred, je bolj prizadet glede finančnih posledic, medtem ko pri srednjem razredu trpita tudi ugled in status. Skozi posledice brezposelnosti se ugotavlja, da delo ne pomeni le samouresničevanja posameznika, ni pomembno le za to, da posameznik doseže blaginjo in premoženje, ki ga potrebuje, temveč pomeni več kot to, saj je osrednja socialna institucija in bistveni del človekovega življenja (Grint 2005).

4 EMPIRIČNI DEL

4.1 NAMEN IN CILJI

Namen in glavni cilj diplomskega dela je ugotoviti povezavo med brezposelnostjo in socialno izključenostjo v smislu, kako in na kakšen način, če sploh, se brezposelne osebe počutijo socialno izključene oziroma na katerem področju čutijo izključenost. Podrobneje želim proučiti predvsem problem brezposelnosti starejših oseb, ki so večinoma že bile zaposlene in so pozneje izgubile zaposlitev. Osredotočim se na populacijo oseb, starejših od petdeset let. Glavni cilji so ugotoviti in proučiti, kako se posamezniki soočajo z brezposelnostjo, kaj doživljajo ob izgubi službe v zrelih letih, s kakšnimi socialnimi situacijami se soočajo, kaj razmišljajo, kako to vpliva na druga področja v življenju in predvsem v kakšnem smislu se brezposelnost povezuje s socialno izključenostjo.

4.2 METODOLOGIJA

Pri raziskovanju sem uporabila strukturirane intervjuje, kjer sem na podlagi vnaprej pripravljenega vprašalnika ločeno spraševala 12 posameznikov. Odgovarjalo je 6 moških in 6 žensk, brezposelnih in starejših od 50 let, najmlajši so bili stari 50 let, najstarejši pa je dopolnil 56 let. Obravnavala sem osebe, ki se po dobi njihove brezposelnosti razlikujejo, saj me je zanimalo, ali je njihovo stanje povezano s tem. Opravila sem intervju z osebami, ki se razlikujejo po trajanju brezposelnosti, kjer najkrajša traja 3 mesece, najdaljša pa 5 let. V tabeli 4.1 so predstavljeni osnovni podatki intervjuvanih, ki so relevantni za nadaljnjo analizo, torej starost, dolžina brezposelnosti in stopnja izobrazbe. Imena v nalogi so zaradi varovanja zasebnosti intervjuvancev izmišljena.

Tabela 4.1: Podatki o intervjuvanih brezposelnih

Ime	Starost	Dolžina brezposelnosti	Stopnja izobrazbe
Tanja	52 let	1 leto	5. stopnja
Majda	51 let	8 mesecev	5. stopnja
Vlasta	50 let	1 leto	7. stopnja
Vojko	54 let	3 mesece	4. stopnja
Peter	56 let	2 leti	4. stopnja
Lojze	55 let	1 leto	4. stopnja
Karmen	52 let	6 mesecev	7. stopnja
Ivan	53 let	1 leto in pol	5. stopnja
Simon	52 let	2 leti	4. stopnja
Mirsad	50 let	5 let	4. stopnja
Zdenka	54 let	5 mesecev	2. stopnja
Jelka	51 let	2 meseca	6. stopnja

V intervjuju sem ugotavljala povezavo brezposelnosti s socialno izključenostjo spraševancev, zato je bil vprašalnik razdeljen po sklopih, saj sem poskušala analizirati vpliv izgube zaposlitve na različna področja posameznikovega življenja. V te sklope sem zajela finančno oziroma tako imenovano materialno področje, stanovanjsko problematiko, socialne stike in prosti čas posameznika ter področje zdravstva.

4.3 UGOTOVITVE

4.3.1 Občutki ob izgubi zaposlitve

Ko so spraševanci bili obveščeni o izgubi zaposlitve, je to za večino pomenil šok, ki so mu sledili različni negativni občutki. Vsi so te občutke opisovali kot negativne, slabe, grozne. Začetni šok je sicer hud in se z njim težko soočajo, nekateri ga vidijo celo kot brezizhodnega, vendar naj bi se situacija s časom stopnjevala, postane težje, nekateri ne morejo reči, da je huje, vendar obe situaciji opisujejo kot zelo težki, a na drugačen način. Počutijo se manjvredne v primerjavi z drugimi in prikrajšane predvsem na materialnem področju, težje pa je tudi pri vključevanju v socialno okolje. Opisujejo ponižanje, manjvrednost, počutijo se, kot

da niso dovolj dobri, da so ravno oni izgubili zaposlitev. Bojijo se vključevanja v družbo, saj lahko beseda nanese na njihovo situacijo, kjer bi se počutili nelagodno.

Karmen (2014, 52 let) precej podrobno opisuje svoje občutke:

Bila sem ful šokirana najprej, misla sm, da sej to se ne dogaja men, sej to ni res, pol sm poskusla se nekak potolažit, pa sm rekla, eh sej bom js službo kr kmal našla svojo. Sm misla, pridna sm, delovna sm, pč ne bo problem, do takrat si bom pa mal spočila, potem bom pa se lotla aktivnega iskanja službe, napisala nekaj prošenj in prav gotovo se bo našla kakšna primerna služba zame. Po enim mescu pa sem se res lotila aktivnega iskanja službe, napisala precej prošenj na razpisana prosta delovna mesta in tudi na takšna podjetja, kjer niso imeli razpisov, pa so se mi zdela zanimiva za zaposlitev, nakar sem ugotovila, da v večini primerov nisem dobila niti odgovorov, nekaj pa je bilo negativnih. In takrat me je začela grabit panika.

Vsi spraševanci so ob novici doživeli nekakšen šok, tudi Ivan (2014, 53 let): »Ja, ko sem zvedu, da bom ob službo, sem bil zelo šokiran, občutki so bili grozni, prvo, kar je blo, sem se vprašal, kako bom preživel, kje bom našel službo pri mojih letih, tk da /.../, ja, ni bilo prijetno, vam lahko povem.«

To lahko potrdimo tudi z omenjenim Harrisonovim modelom, ki predstavlja občutke ljudi po izgubi zaposlitve in izpostavlja začetni šok ob novici ter krivico, ki jo omenjajo posamezniki v intervjujih. Po neuspešnih poskusih iskanja nove zaposlitve kasneje nastopijo dvom, občutki manjvrednosti, izguba samozavesti, izogibanje družbenim stikom in finančna stiska, kar pomeni, da se situacija stopnjuje.

4.3.2 Finance in materialno področje

Intervjuji so pokazali, da je izguba zaposlitve negativno vplivala na stanje vseh intervjuvanih. Vpliva na različna področja, ki so pri nekaterih manj, pri drugih bolj izrazita. Zanje predstavlja tako hudo materialno prikrajšanost kot tudi prikrajšanost na različnih drugih področjih življenja, zapostavljenost, občutke manjvrednosti in nekoristnosti. Ne le, da so prikrajšani za svoje želje, ogroženi so celo njihovi osnovni življenjski pogoji. Skoraj vsi so potrdili, da imajo mesečni, sicer precej skromen dohodek, kjer gre večinoma za denarno

nadomestilo ali socialno podporo, vendar to še zdaleč ni dovolj za lagodno življenje, zato so mnogim v oporo tudi družina in sorodniki.

Večina jih pravi, da prejeti prihodki ne zadostujejo niti za plačevanje položnic in drugih stroškov oziroma se ti komaj pokrijejo in so tako prikrajšani za razne osebne želje. V življenju so precej omejeni, saj morajo biti previdni pri nakupu različnih dobrin, tudi v trgovini morajo precej pozornosti nameniti cenam določenih izdelkov, nekateri že v osnovi sedaj izbirajo trgovine povprečno s cenejšimi izdelki, drugi pravijo, da si že dlje časa niso kupovali oblačil, obutve oziroma kupujejo bistveno ceneje kot prej. Odpovedovanje pa je prisotno tudi pri hrani in pijači, določene hrane si ne morejo več privoščiti. Kot pravi Majda (2014, 51 let): »Ja zih. Ne morm tolk zapravlat, gledat je treba na cene. Včasih sm šla v trgovino, pa kupla, kar smo rabl, tud tisto, k ni blo glih nujno, zdej pa je treba take stvari izločt, pa sam to, kar je res nujno, kupvat cenejše izdelke, dost je pa tud različnih stvari, k bi jih mela, pa raj niti ne študiram na njih, ku so čist nedostopne.«

Odrehati pa se morajo tudi raznim sprostivnim dejavnostim, izletom, počitnicam, kozmetiki, obiskom v salonih, frizerja. Mirsad (2014, 50 let): »Se je ja, zdej mormo vlk bol pazit na stroške, pa glede mal luksuza, tk ko so dopusti, počitnice, tu se je zdaj kr dost zmanjšalo oziroma kr ustavilo«.

Postavila sem vprašanje o morebitnih spremembah na področju financ. Videti je, da se sicer stopnjujejo, zato tisti, ki so brez zaposlitve ostali še pred kratkim, lahko posledice občutijo na drugačen način, saj zaradi starih zalog in prihrankov, ki jih še niso porabili, še nekako shajajo, pri dolgotrajno brezposelnih, ki so te zaloge že porabili, pa nastaja večji problem.

Socialna pomoč oziroma denarno nadomestilo ne zadostuje za vse stroške oziroma potrebe, nekateri pravijo, da za najosnovnejše morda že, vendar je treba biti precej racionalen. Za ostale stroške, ki niso relevantni za osnovno življenjsko eksistenco, pa potrebujejo pomoč.

Karmen (2014, 52 let) pravi: »Precej se je spremenilo. Že samo nadomestilo, ki ga prejeman od zavoda, je bistveno nižje od plače. Že prej mi ni od plače ostalo kej dost, zdej morem pa še s toliko manj mesečnega priliva pokrivat enake stroške, tko da se res kr precej pozna«.

Vprašanje je bilo tudi, če se kdaj zgodi, da jim zmanjka denarja. Odgovori so bili različni, nekateri so zanikali, drugi pritrdili. Večinoma so postali bolj racionalni, vendar če bi še naprej zapravljali, kot je bila njihova navada, bi se najbrž zgodilo, da denarja ne bi bilo dovolj. Tisti, ki pa imajo premalo, pravijo, da so jim v finančno oporo v prvi vrsti soprogi, nekaterim ožja družina. Nato sem jih vprašala, ali si kdaj tudi sposodijo, a so večinoma zanikali, nekaterim to do sedaj še ni bilo potrebno, drugi se sramujejo, saj bi pri tem občutili ponižanje. Ljudje določenih potrebščin dejansko raje nimajo, kot pa da bi si za to morali sposoditi in na ta način priznati svojo stisko, upajo pa, da jih okoliščine ne bodo kdaj pripeljale do tega, da bi morali za denar prositi druge. Majda (2014, 51 let): »Ne, kje pa. Si raj ne kupm, pa mal zdržim do nasledniga mesca, ku pa da bi si sposojala, mi je nerodn«.

Glede govora o priložnostnem delu je bila večina spraševancev na začetku precej zadržana. Nekateri so bili sprva nekako nezaupljivi, kasneje pa so se sprostili in razkrili več o sebi ter tudi potrdili, da opravljajo to vrsto del, vendar nekateri še vedno niso želeli govoriti o podrobnostih. Drugi pravijo, da priložnostnih del ne opravljajo. Tisti, ki se poslužujejo tovrstnega občasnega dela, so povedali, da si lahko samo na ta način pomagajo pri nastali, zelo težki situaciji, saj jim to predstavlja tudi glavni oziroma dodatni vir preživetja, brez katerega bi težko shajali. Pri nekaterih je to le trenutno stanje, ki ga počnejo začasno in jim služi kot nekakšno predhodno obdobje, dokler dejansko ne pridejo do zaposlitve. Ta dela so večinoma povezana z njihovo nekdanjo zaposlitvijo oziroma so v sklopu njihove stroke. Nekateri so ohranili še nekaj strank in še vedno opravljajo storitve zanje, drugi so poprijeli tudi za kakšno drugo delo. Na primer Zdenka (2014, 54 let) je povedala: »Ja tist sm že prej mal, sej tud plača ni bla tk dobra, zdej pa to še hodim pospravlat pa peglat, sam je premal.«

Hlebec in drugi (2010) opredeljujejo strategije shajanja z revščino kot aktivne in pasivne. Aktivne strategije, ki se jih posamezniki poslužujejo, so samooskrba s hrano, gospodarjenje s hrano in viri, iskanje dodatnih finančnih virov, dohodkov in dobrin, vzdrževanje socialnega omrežja in stikov ter delitev dela in stroškov med družinskimi člani. Kot pasivne opredeljujejo omejevanje vitalnih potreb, kamor so vključeni nakupi prehrabnih izdelkov, zdravil, zdravstvenih pripomočkov, omejevanje pri stroških prevoza, zmanjševanje stanovanjskih stroškov in omejevanje pri osebni higieni. Gre tudi za omejevanje pri prehrabnih in drugih priboljških, nujnih popravilih, večjih vlaganjih in nakupih, prostočasnih aktivnostih, nakupih oblačil, pomagajo pa si tudi s črpanjem iz preteklih prihrankov in prejemanjem pomoči organizacij (Hlebec in drugi 2010).

Strategije se ujemajo z zgoraj opisanimi. Zaznati je bilo tako varčevanje s hrano v smislu iskanja cenejših izdelkov, nekateri so jo tudi pričeli pogosteje pridelovati. Prav tako jim pri plačevanju položnic pomagajo soprogi oziroma ožji družinski člani. V ospredje postavljajo najnujnejše stvari in si le redko, če sploh, privoščijo, kar ni nujno za preživetje, kot so počitnice, hobiji in dodatna oblačila. Racionalni so tako pri prevozu, odpeljejo se le na nujne razdalje, stroških in predvsem pri nakupu. Večinoma porabljajo finance, ki so jih privarčevali, mesečni prihodek dobivajo večinoma v smislu denarne pomoči, iščejo pa dodatne možnosti za zaslužek s tem, da počnejo razna opravila, kjer izkoristijo svoja znanja in sposobnosti v svoje dobro.

4.3.3 Stanovanjsko področje

Kar zadeva stroške pri mesečni porabi vode in elektrike, nekateri pravijo, da so bili pri tem varčni že prej, saj so tako bili vzgojeni in vzgajali tudi svoje otroke ali pa je bila racionalnost njihova samostojna odločitev.

Tisti, ki pravijo, da so v času brezposelnosti kaj omejili, so navedli elektriko, saj je večinsko mnenje, ki prevladuje med njimi, da se porabe vode skoraj ne da omejiti. Pazijo lahko le na električne naprave, luč, televizijo, morda pralni in sušilni stroj, težko pa se je tudi manj umivati, saj je voda bistvenega pomena za posameznikovo življenje. Spremembe so tudi pri načinu kurjave, kot pravi Karmen (2014, 52 let): »Ja se pozna. Kurimo na drva, prej smo si lahko prvoščel kurilno olje.« Podobno je tudi pri Vlasti (2014, 50 let): »Šli smo na drugo kurjavo v tem času. Sicer ne samo zaradi moje brezposelnosti, tudi ker je prejšnja postala preveč draga. Drugače pa tudi malo bolj pazimo, da ne pokurimo preveč. Včasih smo meli fajn toplo noter, zdaj pač gledamo, da vmes ugasne peč parkrat na dan, ponoči tudi na manj.«

Pazijo pa tudi na elektriko, tako pravi Vlasta (2014, 50 let): »No vodo sicer ne morem reči, elektriko pa seveda, ja. Tudi malo pazimo, da luč ne gori v prazno, probamo malo manj uporabljat električne naprave, sploh tiste, ki so večji porabniki.« Podobne odgovore v smeri racionalnosti sem zasledila pri večini ljudi, razen pri tistih, ki so na to gledali že prej in ne zaznajo spremembe.

4.3.4 Stiki in prosti čas

Spremembe na področju stikov, druženja in prostega časa so prisotne pri vseh spraševancih, le da so ponekod bolj, ponekod pa manj izrazite oziroma se jih nekateri bolj zavedajo in jih tudi prej opazijo.

Na vprašanje, kaj se je v času brezposelnosti pri njihovem prostem času najbolj spremenilo, so bili odgovori različni. Razmeroma so se prenehali ukvarjati z določenimi hobiji in s prostočasnimi aktivnostmi zaradi različnih razlogov. Nekateri zaradi pomanjkanja volje, drugi nimajo dovolj denarja, pri tretjih pa je krivo oboje. Večkrat se dogaja, da ostajajo doma, na splošno je med njimi manj druženja. Predvsem ženske nekoliko več posegajo po gospodinjstkih opravilih, saj iščejo nadomestek dela, da bi se počutile uporabne in koristne, tako pa jim tudi prej mine čas in s tem nekoliko manj razmišljajo o svoji situaciji. Ukinili so plačljive prostočasne dejavnosti, saj jim to predstavlja dodaten strošek, in se namesto tega raje gibljejo v naravi. Moški večkrat pomagajo ženam pri hišnih opravilih, nekateri so to celo prevzeli v svoje roke. Na primer Lojze (2014, 55 let): »Ja, zdej kuham pa pospravlam pa u trgovino grem. Prej je to use žena delala, zdej pa js. Sej, ka pa nej, sej ne morm skos u luft gledat. Pol, ku pa žena pride iz šihta, pa grema mal vn na sprehod, pol je pa ži kr konc dneva, ku pozn pride, vete, ku dolg dela.«

Količina stikov se je razmeroma zmanjšala, v povprečju ostajajo z družino v dobrih odnosih, saj so prisotni razumevanje, medsebojna pomoč in zaupanje. S prijatelji se običajno manj dobivajo, saj niso ohranili veliko stikov. Večinoma so imeli poleg družine največ stikov s sodelavci, s katerimi se sedaj vidijo le občasno ali pa sploh ne več. Največ ljudi je dejalo, da se z družbo vidijo v povprečju enkrat tedensko, nekateri celo redkeje, predvsem ženske pa tudi nekateri moški za razliko od drugih, kjer so stiki še vedno pogostejši.

Karmen (2014, 52 let) svojo situacijo opisuje tako: »Precej se je spremenilo. Ko sem hodila v službo, sem imela krog sodelavcev, ki smo se družili in so nas združevale podobne situacije, smo imeli teme o službi. Sedaj so se ti prijatelji nekako porazgubili in smo tudi nekako zgubili stike. Pa niti ni denarja, da bi hodili ven in se družili ob kavicah. Tudi pri tem je bilo treba priškrnat.«

Spraševala sem tudi, kako je sedaj z vključevanjem v družbo, kjer so povedali, da jim to predstavlja večji problem kot nekoč, saj se počutijo omejene, manjvredne, nepomembne, celo izključene, zato težko pristopijo v različna socialna okolja. Jelka (2014, 51 let): »Je malo težje, pade ponos in ti je nerodno stopiti v družbo, poklicati starega prijatelja. težko je tudi priznati, da sem res zaprla s. p.«

Nekateri menijo, da bi se v družbo lažje vključevali, vendar je problem v denarju, saj je večina hobijev povezanih s tem, sicer pa je strošek tudi, da se odpelješ do prijatelja. To lahko povežemo s teorijo Bratine (1992), ki pravi, da je slabša kakovost socialnih odnosov posledica manjše razpoložljivosti finančnih sredstev.

Nato sem jih povprašala po mnenju, ali se sami v družbi počutijo izključene in ali je prisoten občutek, da družba drugače gleda na njih. Skoraj vsi so odgovorili pritrdilno. Nekateri so dejali, da se jim mogoče samo dozdeva, morda pa je dejansko res. Simon (2014, 52 let): »Imam občutek tak, ne vem pa, če je to res, ampak definitivno js to občutim.«

4.3.5 Zdravje

Zanimale so me morebitne spremembe na področju posameznikovega zdravja od časa pred brezposelnostjo do trenutnega stanja. Hujših bolezni sicer nimajo, vendar jih je kar nekaj izpostavilo slabo počutje, glavobole, celo migrene in neuravnan krvni tlak. Zaradi dolgčasa in nervoze je prisotno tudi kajenje, in sicer tisti, ki kadijo že od prej, so to povečali, drugi pa so po prenehanju pričeli ponovno kaditi, kljub temu da se zavedajo posledic in škodljivosti. Omenjajo pa tudi živčnost, psihično potrtost, zaspanost ali pa nasprotno, slabo spanje.

Brezposelnost torej na različne načine vpliva na posameznikovo zdravje, posledice pa se med seboj razlikujejo, lahko si celo povsem nasprotujejo. Po pregledu intervjujev pa sem skoraj pri vseh opazila določene, sicer predvsem manjše spremembe.

5 ZAKLJUČEK

Delo predstavlja eno izmed osnovnih človekovih dejavnosti, ki temelji na različnih funkcijah. Najbolj vidna in največkrat omenjena je ekonomska funkcija, iz katere pa sledijo tudi drugi dejavniki, ki imajo močan vpliv na posameznika. To so samospoštovanje, oblikovanje identitete, socialna interakcija, samoizpolnjevanje in status (Boštjančič 2005). Za posameznika je delo pomembno z različnih vidikov in ima vpliv na različna področja v življenju. V primeru, da posameznik izgubi zaposlitev, lahko posledice in učinke občuti tudi na drugih področjih v življenju, saj so med seboj povezana in se prepletajo.

Na podlagi intervjujev, ki sem jih opravila, sem raziskala stanja in občutke ljudi po izgubi zaposlitve. Ugotovila sem, da pri ljudeh prihaja do različnih občutkov, ki jih nihče ni opisoval pozitivno, vsi se počutijo nelagodno, neprijetno, veliko jih je stanje definiralo celo kot grozno. Jasno je, da ljudje preživljajo hude čase, želijo čim prej najti izhod in ugodno rešitev, razlika pa je v tem, kako ta stanja doživljajo kot posamezniki, k čemu se zatekajo, kaj počnejo in s čim se tolažijo, saj je pri vseh prišlo do spremembe življenja, ne le glede službe, ampak tudi glede prilagoditve prostočasnih aktivnosti. Pri vseh je bilo razbrati, da se počutijo nekoristne, manjvredne, nekateri včasih celo zapostavljene. To je primerljivo tudi z dosedanjimi raziskavami, saj omenjene teorije različnih avtorjev začetne občutke opisujejo na podoben način. Raziskava, ki jo je izvedel Zavod RS za zaposlovanje (ZRSZ 2010), omenja, da se posamezniki po izgubi zaposlitve počutijo izključene, manjvredne, posledično pa prihaja tudi do izgube samopodobe in samospoštovanja.

Med spraševanjem sem opazila, da je pri moških v primeru brezposelnosti poleg prikrajšanosti na materialnem področju življenja in vseh sledečih prizadet tudi njihov ponos, saj naj bi v družini veljali kot tisti, ki služijo denar. To sem opazila predvsem v nekaterih intervjujih z moškimi, ki so še posebej obremenjeni s tem, da sedaj težje finančno skrbijo za družino.

Pri obeh spolih prihaja do odsotnosti socialnih stikov, le da se moški še vedno pogosteje kot ženske odpravijo ven s prijatelji, te pa se večinoma zadržujejo doma. Precej pogost je bil odgovor, da velikokrat opravljajo gospodinjska opravila. Stiki z družino ostajajo pogosti, tudi razumejo se v večini dobro, izjemoma se pojavijo manjši konflikti in nestrinjanja, pri

nekaterih sta razloga za to predvsem živčnost in nervoznost. To kaže na prikrajšanost in socialno izključenost na področju družbenih stikov, zaradi katerih se ljudje pričnejo zapirati vase. Bratina (1992) je mnenja, da brezposelnost ne vpliva le na nizko samopodobo ljudi, temveč tudi na kakovost njihovih socialnih odnosov.

Najbolj negativne občutke glede obstoječega stanja je med intervjuvanimi bilo zaznati na finančnem oziroma materialnem področju. Zavedajo se sicer tudi stanja na področju socialnih stikov in zdravja, vendar se na teh področjih ni pojavila takšna zaskrbljenost kot pri financah. Največje spremembe pa se sicer poleg financ pojavljajo tudi na področju družbenih stikov, ki so se skoraj pri vseh zmanjšali. Najmanj negativno na situacijo gledajo na področju stanovanja, saj so se razmere najmanj spremenile.

Razmere bi se lahko izboljšale s pomočjo ukrepov socialne države na področju financ, družbene participacije in pri iskanju nove zaposlitve. Organizirala bi se lahko razna svetovanja in predavanja, ki bi posameznika soočala z nastalo situacijo in bi temeljila predvsem na pridobitvi samozavesti ter tako na nek način tudi možnosti, da se (znova) uveljavijo na trgu delovne sile. S tem bi posameznik vseeno nekako ostajal v socialnem okolju.

V raziskovalnem delu diplomske naloge sem naletela tudi na omejitve, ki so se pojavile že na začetku, pri iskanju posameznikov za sodelovanje, saj je bilo kar nekaj zavrnitev. Prav tako je možna pristranskost podatkov (osebe, ki so pristale na intervju, se lahko razlikujejo v svojih izkušnjah, od tistih, ki nanj niso pristale), ki so jih podali intervjuvani. Med intervjuji so bili nekateri posamezniki precej zadržani, določenih podatkov niso želeli razkriti. Omejitev pa je tudi ta, da sem v diplomskem delu izvedla razmeroma majhno število intervjujev. Intervjuji so bili izvedeni na geografsko omejenem območju celjske regije, zato ni nujno, da bi raziskava na nacionalni ravni dala enake rezultate.

6 LITERATURA

1. Abrahamson, Peter. 1995. Social Exclusion in Europe: Old Wine in New Bottles? *Družboslovne razprave* 11 (19–20): 119–36.
2. Atkinson, Anthony Barnes in John Hills. 1998. *Exclusion, Employment and Opportunity*. Dostopno prek: <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/Paper4.pdf> (5. avgust 2014).
3. Bagon, Judita, Karmen Gorišek, Ivan Kejžar, Edvard Kondrad, Stane Možina, Milan Terpin in Milan Tivadar. 1991. *Poti do dela in zaposlitve*. Ljubljana: Panta Rhei.
4. Barwinski, Fäh Rosemarie. 2005. Seelische Folgen von Langzeit erwerblosigkeit Erklärende Konzepte und Hinweise für die Beratung und Therapie. *Zeitschrift für Psychotraumatologie und Psychologische Medizin* 3 (4): 63–73.
5. Boštjančič, Eva. 2005. Delo kot vrednota – pomen, struktura in odnos do dela. *Revija Kadri* XI (14): 38–41.
6. Bourdieu, Pierre. 1986. *The forms of capital*. Dostopno prek: <http://www.marxist.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm> (2. avgust 2010).
7. Böhnke, Petra. 2001. *Nothing left to lose? Poverty and social exclusion in comparison; empirical evidence on Germany*. Dostopno prek: <http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2001/iii01-402.pdf> (4. november 2013).
8. Bratina, Aleksander. 1992. *Izguba zaposlitve in brezposelnost – bitka s stresom*. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/v2/Details.aspx?query=%27source%znanstveni+%u010dlanki%40AND%40rele%3dPsiholo%u0161ka+obzorja%27&browse=znanstveni+%u010dlanki&pageSize=20&sort=date&sortDir=ASC&urn=URN:NBN:SI:doc-U45EMRCW> (8. julij 2014).

9. Bubnov-Škoberne, Anjuta. 1997. *Pravni vidiki socialne varnosti za brezposelne*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
10. Cink, Tanja. 2007. Kakovost življenja prejemnikov socialne pomoči: primer občine Nova Gorica. *Socialno delo* 46 (6): 303–313.
11. Evropski statistični urad Eurostat. 2013. *Glossary: Material deprivation*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Material_deprivation_rate (10. oktober 2013).
12. --- 2014. Severe material deprivation rate by most frequent activity status (population aged 18 and over). Dostopno prek: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do;jsessionid=9ea7d07e30daa9ee0b0a23ae489e8c69da27bbe5742.e340aN8Pc3mMc40Lc3aMaNyTbxNe0> (22. julij 2014).
13. Eurobarometer 2010. *Poverty and social exclusion*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_355_en.pdf (5. december 2013).
14. Eurofound Quality of Life Survey. 2013. *Quality of life in Europe: Social inequalities*. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2013/62/en/2/EF1362EN.pdf> (14. julij 2014).
15. European Commission. 2012. *Long-term Unemployment: European Employment Observatory Review*. Dostopno prek: <http://www.eu-employment-observatory.net/resources/reviews/eoreview-ltu-2012.pdf> (17. september 2013).
16. Faganelj, Mojca. 2005. *Pomen socialnega kapitala pri iskanju zaposlitve*. Dostopno prek: http://www.zaposlitev.net/delo.php?m=iskalci&a=karierni_center&a2=clanek&idb=3 (23. oktober 2013).
17. Filipovič Hrast, Maša, Valentina Hlebec in Matic Kavčič. 2012. *The Social Exclusion of the Elderly: A Mixed-Methods Study in Slovenia*. Dostopno prek: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/a984f7ec71a6f71680049a19f8747af886d908b1_12-6-03Hrast15.indd.pdf (7. julij 2014).

18. Giddens, Anthony in Gavin Mackenzie. 1982. *Social Class and the Division of Labour. Essays in Honour of Ilya Neustadt*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Griffiths, Michael. 2007. Classical and Keynesian Economic Explanations for Unemployment. Dostopno prek: http://www.inscitia.com/wp-content/uploads/work/Michael_Griffiths_EC103H_Final_Essay.pdf (5. december 2013).
20. Haralambos, Michael in Martin Holborn. 2001. *Sociologija: Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
21. Hlača, Irena. 1995. Brezposelnost in njen vpliv na družino in šoloobvezne otroke. *Vzgoja in izobraževanje* 26 (2): 26–27.
22. Hlebec, Valentina, Matic Kavčič, Maša Filipovič Hrast, Andreja Vezovnik in Martina Trbanc. 2010. *Samo da bo denar in zdravje: življenje starih revnih ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
23. Hrovatin, Nevenka. 2000. *Uvod v gospodarstvo*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
24. Ignjatovič, Miroљjub. 2002. *Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
25. Ivan. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 7. april.
26. Jelka. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 9. april.
27. Kajzer, Alenka. 2005. *Pojem fleksibilnosti trga dela in stanje na trgu dela v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/dz/2005/dz14-05.pdf (28. november 2013).
28. --- 2007. The problem of ageing and labour market flexibility in Slovenia. *5th International Research Conference on Social Security »Social security and the labour market: A mismatch?«*. Dostopno prek: <http://www.issa.int/html/pdf/warsaw07/2kajzer.pdf> (14. maj 2014).

29. Karmen. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 2. april.
30. Kavčič, Bogdan. 1987. *Sociologija dela*. Ljubljana: Delavska enotnost.
31. Klajnšček, Ciril. 1992. Zdravje, brezposelnost in politika zaposlovanja. *Teorija in praksa* 29 (3–4): 336–346.
32. Kuzmin, Franc. 1994. Ocena uspešnosti aktivne politike zaposlovanja v Sloveniji, 1990/93. *IB-revija* 1990/93 (5–6): 28–32.
33. Lojze. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 18. april.
34. Madonia, Joseph F. 1983. The trauma of unemployment and its consequences. *Psychlit Database* 64(8): 482 – 488.
35. Majda. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 9. april.
36. Mandič, Srna. 1996. *Stanovanje in država*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
37. --- 1999. *Pravica do stanovanja: Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
38. --- in Andreja Cirman. 2006. *Stanovanje v Sloveniji 2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
39. --- in Maša Filipovič Hrast. 2011. *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
40. Mayer, Gerald. 2014. *The Trend in Long-Term Unemployment and Characteristics of Workers Unemployed for Two Years or More*. Dostopno prek: <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/R41559.pdf> (24. marec 2014).
41. Mirsad. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 28. marec.

42. Novak, Mojca. 1994. *Dober dan, revščina: dejstva, pristopi, politike*. Ljubljana: Socialna zbornica Slovenije.
43. Office for National Statistics. 2013. *Poverty and Social Exclusion in the UK and EU, 2005-2011*. Dostopno prek: http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171776_295020.pdf (16. januar 2014).
44. Pečjak, Vid. 2007. *Psihologija staranja*. Bled: Samozaložba.
45. Peter. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 14. april.
46. Rapuš Pavel, Jana. 2005a. *Delo je luksuz – mladi o izkušnjah brezposelnosti*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
47. --- 2005b. *Ranljivost mladih pri soočanju z brezposelnostjo*. Ljubljana: Socialna pedagogika.
48. Room, Graham. 1993. *Anty – Poverty Action – Research in Europe*. Bristol: SAUS.
49. --- 1995. Poverty and Social Exclusion: The New European Agenda for Policy and Research. V G. Room (ur.), *Beyond the Treshold: Theme Asurement and Analysis of Social Exclusion*, 1–9. Bristol, UK: The Policy Press.
50. Samuelson, Paul A. in William D. Nordhaus. 2002. *Ekonomija* (16. izd.). Ljubljana: GV založba.
51. Sen, Amartya. 2000. *Social Exclusion: concept, application, and scrutiny*. Dostopno prek: http://housingforall.org/Social_exclusion.pdf (7. julij 2014).
52. Simon. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 12. april.
53. Stanovnik, Tine. 1997. Revščina in marginalizacija prebivalstva v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 13 (24–25): 23–39.

54. Statistični urad Republike Slovenije (SURS). 2003. *Kazalniki socialne povezanosti, 1996-2000*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novice_poglej.asp?ID=93 (16. oktober 2013).
55. --- 2007. *Statistični letopis Republike Slovenije*. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/index_letopis.asp (15. januar 2014).
56. --- 2012. *Kakovost življenja*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/doc/pub/Kakovost.pdf> (3. marec 2014).
57. --- 2013a. *Registrirana brezposelnost*. Dostopno prek: http://www.stat.si/vodic_oglej.asp?ID=355&PodrocjeID=5 (4. oktober 2013).
58. --- 2013b. *Mednarodni dan boja proti revščini 2013*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5827 (15. oktober 2013).
59. --- 2013c. *Aktivno prebivalstvo, Slovenija, avgust 2013 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5826 (16. oktober 2013).
60. --- 2014. *Aktivno prebivalstvo, Slovenija, januar 2014 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=6121 (18. marec 2014).
61. Stropnik, Nada. 1994. Revščina: Teoretični pristopi in mere. *Slovenska ekonomska revija* 45 (5): 490–506.
62. ---, Nataša Kump, Maša Filipovič Hrast, Valentina Hlebec, Andreja Vezovnik in Matic Kavčič. 2010. *Revščina in materialna deprivacija starejšega prebivalstva. Projekt v okviru ciljnega raziskovalnega programa »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013« v letu 2006*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/revsci_na_IER.pdf (15. februar 2014).
63. Svetlik, Ivan. 1985. *Brezposelnost in zaposlovanje*. Ljubljana: Delavska enotnost.

64. --- in Branka Preželj. 1992. *Zaposlovanje – perspektive, priložnosti, tveganja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
65. ---, Jože Glazer, Alenka Kajzer in Martina Trbanc. 2002. *Politika zaposlovanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
66. Tanja. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 7. april.
67. Trbanc, Martina. 1996. *Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. Kakovost življenja v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
68. United States Government Accountability Office (GAO). 2012. *Unemployed Older Workers: Many Experience Challenges Regaining Employment and Face Reduced Retirement Security*. Dostopno prek: <http://www.gao.gov/assets/600/590408.pdf> (14. april 2014).
69. Vlasta. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 11. april.
70. Vojko. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 12. april.
71. Weber Andreas, Georg Hörmann in Walther Heipertz. 2007. *Unemployment and Health – a Public Health Perspective*. Dostopno prek: http://www.aerzteblatt.de/pdf/DI/104/43/a_2957e.pdf (12. julij 2013).
72. Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. 2010. *Dolgotrajno brezposelne osebe na ZRSZ*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/_files/2251/Analiza_DBO.pdf (7. november 2013).
73. --- 2013a. *Trg dela v številkah*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/trg_dela/trg_dela_v_stevilkah (15. oktober 2013).
74. --- 2013b. *Registrirana brezposelnost*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/trg_dela/trg_dela_v_stevilkah/registrirana_brezposelnost (15. oktober 2013).

75. --- 2013c. Registrirana brezposelnost. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/trg_dela/trg_dela_v_stevilkah/registrirana_brezposelnost#Slovenija (15. oktober 2013).
76. Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana. 2011. *Neenakosti v zdravju*. Dostopno prek: <http://www.zzv-lj.si/promocija-zdravja-in-zdravstvena-statistika/neenakosti-v-zdravju> (15. januar 2014).
77. Zdenka. 2014. Intervju z avtorico. Celje, 8. april.